

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Юридичні основи соціально-економічної політики
Директорії УНР та уряду ЗУНР: аналіз
законодавства і практики його втілення**

студентки IV курсу, групи СОІ-41
предметної спеціальності
014.03 Середня освіта (Історія)

Тринчук Марії Юріївни

Керівник:

Савчук Богдан Романович

кандидат історичних наук, асистент

Рецензент:

Кобута Степан Йосифович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Формування правових основ соціально-економічної політики УНР та ЗУНР.....	7
РОЗДІЛ 2. Порівняльний аналіз соціально-економічної політики УНР та ЗУНР.....	16
2.1. Особливості соціально-економічних реформ Директорії УНР: цілі та результати.....	16
2.2. Практика впровадження соціально-економічної політики в умовах державного будівництва.....	25
РОЗДІЛ 3. Проблемне навчання на уроках історії України.	34
РОЗДІЛ 4. Методика формулювання навчальних проблем на основі аналізу законодавчих джерел доби УНР і ЗУНР на уроці узагальнення і систематизації знань.....	49
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження юридичних основ соціально-економічної політики Директорії УНР та Державного секретаріату ЗУНР зумовлена необхідністю комплексного порівняльного аналізу правових механізмів, що визначали економічний і соціальний розвиток українських держав у період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Вивчення законодавчих ініціатив у цих сферах, їхніх цілей, механізмів реалізації та наслідків дає змогу виявити подібності й відмінності в підходах УНР і ЗУНР до розв’язання актуальних соціальних-економічних проблем. Особливого значення набуває аналіз практичного втілення соціально-економічної політики в умовах політичної нестабільності, оцінка впливу воєнних дій, зовнішніх і внутрішніх викликів на її реалізацію, осмислення досягнень і невдач, які позначалися на державотворчих процесах. Вивчення цих аспектів сприяє глибшому розумінню історичних передумов сучасного українського державного й правового розвитку. Урахування здобутків і прорахунків того часу є важливим для формування нових підходів до розв’язання сучасних соціально-економічних проблем.

Важливим аспектом актуальності роботи є педагогічний і методичний потенціал теми. Її вивчення в межах шкільного курсу історії України, правознавства та громадянської освіти створює сприятливі умови для формування в учнів ключових компетентностей: критичного мислення, правової свідомості, аналітичних навичок, здатності до історичного порівняння та оцінки суспільних процесів. У сучасних умовах зовнішньої агресії та внутрішніх криз особливо важливим є осмислення історичного досвіду державного управління та регулювання соціально-економічних процесів. Аналіз досвіду УНР і ЗУНР може стати корисним для освітньої практики, розвитку громадянської і правової освіти, формування національної ідентичності та історичної пам’яті молоді.

Метою дослідження – комплексний аналіз юридичних основ соціально-економічної політики Директорії УНР та Державного секретаріату ЗУНР,

виявити спільні й відмінні риси законодавчої діяльності, оцінити ефективність упровадження норм, а також визначити вплив соціально-економічного законодавства на державотворчі процеси в Україні. Окрему увагу приділено педагогічному потенціалу теми в контексті реалізації методичних підходів до її вивчення у ЗЗСО. Відповідно до мети дослідження у роботі поставлені наступні **завдання**:

- проаналізувати процес формування правових засад соціально-економічної політики урядів УНР та ЗУНР;
- розкрити ключові особливості, цілі та результати соціально-економічних реформ Директорії та Державного секретаріату;
- дослідити вплив війни й політичної нестабільності на реалізацію економічної політики, окреслити основні досягнення та невдачі соціальної політики;
- охарактеризувати можливості застосування проблемного навчання як засобу розвитку критичного мислення на уроках історії України;
- розробити методичні підходи до викладання теми соціально-економічної політики у навчальному процесі ЗЗСО.

Об’єктом дослідження – соціально-економічна політика Директорії УНР і Державного секретаріату ЗУНР у контексті їхньої законодавчої діяльності.

Предметом дослідження – юридичні засади соціально-економічної політики урядів УНР і ЗУНР, особливості її нормативного регулювання та практичного впровадження, а також потенціал використання відповідної тематики в навчальному процесі ЗЗСО.

Хронологічні рамки охоплюють період від листопада 1918 р. до кінця 1920 р.

Географічні межі. Територія УНР охоплювала землі колишньої Української Держави зі столицею в Києві, формально поширювалася також на Галичину. У 1919–1920 рр. Директорія контролювала переважно північну частину Поділля та Волині, час від часу розширюючи вплив на інші губернії. Під юрисдикцію ЗУНР входили українські етнічні землі у межах колишньої

Австро-Угорської імперії, зокрема Галичина (разом із Лемківщиною), Буковина й Закарпаття.

Стан наукової розробки. Кваліфікаційна робота базується на широкому масиві наукових праць та історичних джерел, що дало змогу ґрунтовно висвітлити основні напрями теми дослідження. Зокрема, юридичні основи соціально-економічної політики ЗУНР та УНР є об'єктом наукових розвідок для Ю. Блажевича [13], І. Бойко [55], С. Бульчак [16], О. Грибенко [19], І. Гриценяка [58] та ін. У цих роботах науковці досліджують особливості формування правових основ соціально-економічної політики УНР та ЗУНР, вивчають цілі та результати соціально-економічних реформ урядів держав, а також висвітлюють практику впровадження цих нововведень в умовах державного будівництва України на початку ХХ століття.

Методичні засади формування навчальних проблем на уроках історії у ЗЗСО вивчали А. Браткевич [15], А. Бричка та В. Старжець [56], О. Герасимчук [57], М. Демченко [20], Л. Журба [21], Т. Сергієнко [38], Л. Звонарьова [22], П. Мороз І. та Мороз [35], К. Баханов [49] та ін. У роботах цих дослідників розкрито основні підходи до тлумачення терміну «проблемне навчання», виокремлено значення цієї технології у сучасній історичній освіті. Учені також звертають увагу на методику формування проблемних ситуацій на уроках історії, а також обґрунтовують доцільність використання цього методу з метою формування критичного мислення школярів.

Методологічна основа роботи базується на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності, системності, науковості, які дозволяють виявити закономірності розвитку правових норм доби УНР і ЗУНР, простежити їхні взаємозв'язки та відмінності.

У роботі також використано методи, що сприяють розвитку критичного мислення, пізнавальної активності та мовленнєвої культури учнів. Методологічну основу становлять проблемне навчання (зокрема, його форми: частково-пошуковий, дослідницький метод і проблемний виклад), спільне та творче навчання, а також робота з історичними джерелами. Ці методи

забезпечують активну участь учнів у процесі пізнання, стимулюють самостійний пошук і аналіз інформації, формують уміння аргументовано висловлювати власну думку, що ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого і компетентнісного навчання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному аналізі юридичних основ соціально-економічної політики Директорії УНР і уряду ЗУНР, що дозволило висвітлити специфіку їхньої правотворчої діяльності в умовах політичної нестабільності та воєнних загроз. У роботі систематизовано законодавчі ініціативи обох урядів у контексті реформування аграрної, трудової та фінансової сфер, оцінено їхній вплив на соціально-економічний розвиток. Окремим внеском є розроблення педагогічної моделі інтеграції теми в освітній процес ЗЗСО з акцентом на формування критичного мислення, правової культури та історичної свідомості учнів.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів у подальших наукових студіях з історії права та соціально-економічної політики періоду Української революції 1917–1921 рр., у студентських наукових роботах, присвячених проблемам державотворення, а також у навчально-методичній роботі в межах викладання історії України, правознавства та громадянської освіти у ЗЗСО. Матеріали дослідження можуть слугувати основою для створення дидактичних ресурсів (презентацій, тестів, методичних рекомендацій), присвячених періоду Української революції.

Апробація роботи здійснена під час звітної наукової студентської конференції підсекції історії України 27 березня 2025 року на тему «Юридичні аспекти земельної реформи в УНР та ЗУНР: порівняльний аналіз».

Структура роботи зумовлена характером теми, а також визначеними метою та завданнями дослідження. Вона включає вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел (67 найменувань) і додатків. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок, з яких 63 – основний зміст.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УНР ТА ЗУНР

Формування правових основ соціально-економічної політики Української Народної Республіки (УНР) та Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) стало важливим етапом в історії українського державотворення. Зазначені держави, постали перед необхідністю створення законодавчої бази для забезпечення економічної стабільності та соціального захисту населення. Умови військово-політичної боротьби та вплив різних ідеологічних течій визначали особливості їхніх правових рішень. Аналіз цих процесів дозволяє зрозуміти головні труднощі, які постали перед УНР та ЗУНР, і їхній внесок у розвиток української правової традиції.

Після падіння Гетьманської держави Володимир Винниченко, ставши головою Директорії, обійняв посаду першої особи відновленої УНР. Однією з ключових перешкод була розбіжність серед української політичної еліти щодо форми управління державою, адже кожна політична сила дотримувалася власної думки.

Пошуки компромісу й спільних підходів розпочалися ще на початку грудня 1918 року. З 12 по 14 грудня у Вінниці відбулася Державна нарада за участю представників партій-членів УНС та інших політичних організацій України. Центральною темою обговорень було питання майбутнього державного устрою України. Офіційні представники УСДРП, УПСФ, УПСС, УДХП та єврейської соціал-демократії (Поалей-Ціон) висловлювалися на користь створення парламентської республіки. Селянська спілка спочатку також підтримувала ідею скликання Установчих зборів на основі загального виборчого права. Натомість боротьбисти та ліві соціал-демократи, які формували окрему фракцію незалежних, хоча процес її формування ще не завершився, виступали за встановлення радянської форми правління.

Різні погляди щодо форми влади були й серед самої Директорії. Голова Директорії Володимир Винниченко підтримував ідею запровадження радянської системи влади в Україні. Основним його аргументом було те, що такий крок послабив би більшовицьку агітацію проти Директорії, змінивши її характер на національний, що, на його думку, позбавило б більшовиків шансів на успіх [9, с. 134]. Однак інші члени Директорії, зокрема, Симон Петлюра, виступали за збереження демократичної республіки, побудованої на парламентській формі правління. Вони вважали, що радянська система влади суперечить принципам незалежності та свободи, які прагнула утвердити Україна. Внутрішні суперечки між лідерами послаблювали позиції Директорії, що створювало додаткові труднощі в умовах політичної нестабільності та зовнішньої агресії. Розходження у поглядах лідерів сприяло зростанню невизначеності у суспільстві й підривало довіру до уряду. У результаті, відсутність єдності в керівництві стала однією з причин, що ускладнила боротьбу за незалежність і стабільність УНР. Така ситуація ілюструє складність державотворчих процесів в Україні в умовах постійного політичного тиску.

Він обґрунтовував, що радянська система, заснована на більш справедливому представництві, ніж у РСФРР, дозволила б зберегти ініціативу та керівництво в українських руках, забезпечуючи національні здобутки революції. На думку В. Винниченка, радянська влада, запроваджена за ініціативою та під керівництвом самої Директорії, могла бути організована так, щоб повністю зберегти її український національний характер, що, у свою чергу, сприяло б національному відродженню та зміцненню державності, яку він вважав найкращим засобом для досягнення цих цілей. Водночас В. Винниченко наголошував, що ради є найефективнішим механізмом для реалізації соціалістичних завдань у періоди гострих соціальних конфліктів [9, с. 136].

Від початку свого створення Директорія здійснювала переважно політичне керівництво, тоді як вирішенням реальних проблем військового та цивільного життя займалась Рада завідувачів державними справами, яка була створена ще до початку повстання [2, с. 7].

Після приходу до влади Директорії було відновлено Українську Народну Республіку (УНР), що ознаменувало новий, третій етап українського державотворення та його конституційного оформлення. У цей період було ухвалено низку конституційних актів і розглянуто три проекти Основного Закону: підготовлений урядовою комісією, проєкт С. Барана та приватний проєкт Конституції УНР, розроблений О. Ейхельманом. Ці документи дозволяють оцінити конституційний процес того часу, а також рівень і вплив політико-правових ідей попередників Директорії на державну політику.

Розв'язання питання про третю форму української державності було покладено на Трудовий конгрес, скликаний 28 січня 1919 року. У прийнятому документі «Закон про форми української влади» [3] проголошувалося створення тимчасової Верховної влади Соборної України. У ньому закріплювалися принципи організації парламенту УНР, які відповідали демократичним засадам європейського зразка.

Формально територія УНР охоплювала землі колишньої Української держави зі столицею в Києві, однак фактично існувала лише в грудні 1918 – січні 1919 років. З 22 січня територія УНР формально поширювалася також на Галичину, але впродовж 1919–1920 років Директорія контролювала переважно північну частину Поділля та Волині, час від часу поширюючи вплив на інші губернії, а інколи втрачаючи їх, що стало наслідком постійної війни з більшовиками, білогвардійцями, масовими селянськими рухами, конфліктів із поляками в межах Західноукраїнської Народної Республіки, а також окупації півдня України військами Антанти.

Директорія, після відновлення УНР, обрала компромісний шлях між парламентською демократією та радянською республікою. Цей підхід передбачав створення вертикалі трудових рад: від повітових і губернських на місцях до Конгресу трудового народу в центрі. Від моменту свого створення Директорія не мала чіткого правового статусу. Не було ухвалено жодного документа, який би визначав її компетенції, повноваження та розподіл обов'язків між членами. Фактично Директорія виконувала функції вищого

органу влади, поєднуючи законодавчу, виконавчу та іноді судову владу. Використовуючи сучасні терміни, її можна охарактеризувати як «колегіальний орган із диктаторськими повноваженнями» [19, с. 44].

Аналізуючи законодавчу базу УНР часів Директорії, слід зазначити, що її пріоритети в законотворчості визначалися реаліями тогочасного життя, зокрема воєнним станом, складною економічною ситуацією в країні та нерозв'язаним земельним питанням, які суттєво впливали на особливості прийняття законів. Хоча Директорія не мала чіткої та сталої програми державного будівництва, у цей період було ухвалено значну кількість нормативно-правових актів демократичного спрямування. Попри те, що більшість із них не набули практичного застосування через складні обставини воєнного часу, сама спроба законодавчого врегулювання суспільних відносин заслуговує на увагу сучасних дослідників [19, с. 44]. Особливу увагу слід приділити прийнятим законам щодо аграрної реформи та соціальних прав, які мали на меті вирішення нагальних проблем селянства, підвищення рівня правової свідомості та підтримки національної економіки. Законодавчі ініціативи включали намагання забезпечити рівність прав для всіх громадян та створити правову основу для розвитку підприємництва і торгівлі. Однак, через постійну зовнішню агресію та внутрішні політичні конфлікти, більшість реформ залишилися на рівні декларацій, не отримавши належного впровадження. Така ситуація зумовила велику нестабільність в економічних та соціальних відносинах. Незважаючи на це, законодавчі ініціативи того часу є важливими для розуміння розвитку правової системи в Україні та можуть служити основою для подальших досліджень у контексті формування незалежної державності.

Першим програмним документом Директорії стала «Декларація Української Народної Республіки», опублікована 26 (13) грудня 1918 року як додаток до часопису «Відродження». У ній зазначалося, що «героїчним зусиллям українського озброєного трудового народу було повалено панування поміщицько-монархічного режиму та гетьманщини». Декларація проголошувала відновлення демократичного самоврядування, розробку законів

для справедливого вирішення земельного питання та передачу верховного управління землею до Директорії, а також скасування законів гетьманського уряду, які стосувалися робітничої політики. Крім того, зазначалося, що наступним етапом революції має стати створення нових, справедливих соціальних і політичних форм, які відповідатимуть реальним силам у державі [1].

Особливості державотворення на західноукраїнських землях були зумовлені майже 150-річним перебуванням цих територій в іншій державно-правовій системі, ніж українські землі під владою Російської імперії. Незважаючи на утиски, українці Австро-Угорщини частково скористалися перевагами європейської конституційної монархії. На цих землях легально діяли українські політичні, громадські та культурно-освітні організації, які сприяли розвитку українського культурного та політичного життя. З 1848 року українці брали участь у роботі австрійського парламенту, а також галицького та буковинського крайових сеймів. Наприкінці XIX століття у Східній Галичині вперше з'явилися легальні українські політичні партії, які у своїх програмах ставили за мету створення незалежної Української держави. Ці процеси сприяли формуванню патріотичної політичної та культурної еліти серед західноукраїнців. Українці, незважаючи на опір польських і румунських політичних сил, були представлені в різних структурах Австро-Угорської держави. Напередодні розпаду імперії, як і інші народи, українці були підготовлені до участі в державно-політичному житті. Створена Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) за зразком європейських держав організувала власні законодавчі, виконавчі, правоохоронні органи та збройні сили. Її парламент – Українська Національна Рада – та уряд – Державний Секретаріат – ухвалили низку законів і розпоряджень, що регулювали різні аспекти державного життя. ЗУНР продовжувала курс на побудову держави на правовій основі, зокрема під час об'єднання з УНР, що передбачало поступову уніфікацію законодавства та створення єдиного українського правового простору. Після втрати території боротьба за державність перейшла у

дипломатичну площину. За межами України були створені закордонні українські урядові структури, які до кінця існування держави продовжували вести дипломатичну та правотворчу діяльність [67, с. 5].

Законодавча діяльність Української Національної Ради (УНРади) розпочалася 13 листопада 1918 року з ухвалення Тимчасового Основного закону про державну самостійність українських земель, що раніше входили до складу Австро-Угорської імперії [8]. Новоутворену державу було названо Західноукраїнською Народною Республікою (ЗУНР). Відповідно до цього закону виконавча влада була передана Державному секретаріату, тоді як УНРада зберігала за собою законодавчі та контрольні функції, що поширювалися на українські землі у межах колишньої Австро-Угорської імперії, зокрема Галичина (разом із Лемківщиною), Буковина й Закарпаття.

Тимчасовий Основний закон УНР, у своєму п'ятому артикулі, визначав державні символи ЗУНР: гербом став золотий лев на синьому полі, обернений праворуч; прапором – синьо-жовтий стяг; а державна печатка містила зображення герба та напис «Західно-Українська Народна Республіка» довкола нього.

Серед перших ухвалених законів були: закон про організацію Української Галицької Армії (УГА) (13 листопада 1918 року), про тимчасову адміністрацію ЗУНР (15 листопада 1918 року) та про тимчасову організацію судів (16 листопада 1918 року).

Особливу увагу в ЗУНР приділяли справедливому розв'язанню українського національного питання, зокрема – утвердженню української мови як державної. Уже в грудні 1918 року деякі повітові органи влади розпочали процес заміни всіх вивісок і печаток на україномовні. А 18 грудня Державний Секретаріат внутрішніх справ видав з цього приводу окрему офіційну постанову [4, с. 7].

У січні 1919 року УНРада прийняла низку ключових законів, серед яких земельний, виборчий, закон про права меншин, а також про організацію шкільної освіти. Того ж періоду було створено колегіальний орган – виділ, на

чолі якого став Президент УНРади Євген Петрушевич. До складу виділу увійшли такі діячі, як Левко Бачинський, Андрій Горбачевський, Михайло Новаковський, Олександр Попович, Семен Вітик, Сидір Юрик, Олександр Устинович та інші [29, с. 62–63]. Ці закони були важливими кроками в напрямку організації та стабільності нової республіки, адже вони визначали основи для регулювання земельних відносин, виборчих процесів, прав меншин та освітньої політики. Земельна реформа, в першу чергу, була спрямована на розподіл землі серед селян, що мало забезпечити соціальну справедливість і зміцнити економічну основу ЗУНР. Виборчий закон передбачав засади для формування представницьких органів влади, що мали стати основою для демократичного розвитку республіки. Закон про права меншин був важливим для забезпечення рівноправності різних етнічних та національних груп, зокрема для українців, поляків, євреїв та інших національностей, що проживали в регіоні. Крім того, ухвалення закону про організацію шкільної освіти було важливим кроком у напрямку розвитку національної культури та освіти, що сприяло формуванню національної ідентичності. Усі ці ініціативи мали на меті створення правової та соціальної бази для стабільного розвитку держави, хоча через зовнішню агресію та внутрішні труднощі їх реалізація стикалася з великими викликами.

Навесні 1919 року, у Західній Області Української Народної Республіки (ЗОУНР), було прийнято закони, які стали важливим елементом конституційного законодавства і були спрямовані на вдосконалення політичної системи держави. Зокрема, це закони «Про вибори до Сойму Західної області Української Народної Республіки» та «Про скликання Сойму Західної області Української Народної Республіки». Ці акти визначали процедуру виборів і діяльності нового парламенту, проведення яких планувалося на червень 1919 року.

Згідно з Виборчим законом, ухваленим Українською Національною Радою 14 квітня 1919 року, Сейм мав бути однопалатним і обиратися громадянами на основі загального, рівного та прямого виборчого права з

дотриманням принципу таємного голосування. Активне виборче право надавалося громадянам, які досягли 20 років, а пасивне – особам від 28 років. Вибори проводилися за національно-пропорційною системою, що забезпечувало представництво всіх національних груп у парламенті відповідно до їхньої чисельності. Загалом, із 226 депутатів Сейму українці обирали 160 представників, поляки – 33, євреї – 27, а німці – 6, що забезпечувало національним меншинам 66 місць у парламенті, що перевищувало їхню частку в населенні держави, де українці становили 75%. Як зазначає професор Богдан Тишик, така демократична система забезпечення прав національних меншин на державному рівні під час виборів до законодавчих органів була унікальною і залишається рідкісною навіть у сучасній світовій виборчій практиці [41, с. 185].

Головною заслугою Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) було утвердження ідеї національної державності. Попри складні умови тогочасного існування, вона змогла досягти кількох важливих цілей. По-перше, ЗУНР продовжила традиції «першої» УНР у розбудові правової держави, спираючись на загальнолюдські цінності як основний орієнтир у законодавчій діяльності. По-друге, на законодавчому рівні було закріплено природні права українського народу – право на власну державу, розвиток рідної культури та мови. По-третє, держава довела, що питання національних меншин є, перш за все, проблемою демократичного устрою суспільства, яке базується на міжнародному праві та гарантує права і свободи кожної людини, а не сутністю національної держави як соціокультурного феномену.

ЗУНР прагнула створити рівні умови для економічного та культурного розвитку як українців, так і національних меншин. Її активна законотворча діяльність, разом із досвідом інших новітніх українських державних утворень, підтвердила, що ідея української національної державності стала реальністю, за яку варто продовжувати боротьбу для її повного втілення в життя.

Західноукраїнська Народна Республіка прагнула впровадити систему законодавства, яка забезпечувала б рівні права для всіх громадян, незалежно від їхньої національності чи етнічної приналежності. Важливим кроком в цьому

напрямку стали закони, спрямовані на захист прав національних меншин, зокрема євреїв, поляків, румунів та інших. Водночас ЗУНР намагалася сприяти розвитку української культури, зокрема в сфері освіти, де впроваджувалася українська мова як державна. Однак, попри всі зусилля, реалії того часу, такі як війна, політична нестабільність та економічні труднощі, значно ускладнювали повноцінне втілення цих ініціатив.

Законодавчі заходи ЗУНР, хоча й мали амбітні плани щодо стабільності та розвитку, не змогли повністю реалізувати свої потенціали через зовнішні та внутрішні проблеми. Проте важливою була сама ідея національної держави, яку підтримували як українці, так і представники національних меншин, що жили на території республіки. Незважаючи на тимчасовий характер її існування, ЗУНР стала важливим етапом у боротьбі за українську національну ідентичність, заклавши основи для майбутніх державних утворень.

Таким чином, формування правових основ соціально-економічної політики УНР та ЗУНР було важливим етапом у розбудові національної державності в Україні. Обидві республіки прагнули створити правову базу для розвитку економіки, що включала реформи в аграрній сфері, захист трудових прав населення та підтримку національної індустрії. В УНР основна увага влади була зосереджена на впровадженні земельної реформи та забезпеченні соціальних гарантій для робітників, що відповідало принципам демократичної держави. ЗУНР, в свою чергу, встановила певні соціально-економічні норми, спрямовані на забезпечення прав національних меншин, розвиток освіти і культури. Незважаючи на складні умови, обидві республіки намагалися забезпечити рівні умови для всіх громадян і продовжити традицію правової держави, сформувавши підґрунтя для майбутнього розвитку української нації.

РОЗДІЛ 2

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УНР ТА ЗУНР

2.1. Особливості соціально-економічних реформ Директорії УНР та ЗУНР: цілі та результати.

Соціально-економічні реформи, проведені Директорією УНР, мали важливе значення для становлення нової української державності в умовах перехідного періоду. Зазначені реформи були спрямовані на вирішення найактуальніших питань, зокрема, аграрної реформи, стабілізації економіки, освітньої та церковної політики. Оскільки Україна перебувала в умовах війни та політичної нестабільності, багато з цих реформ не змогли бути реалізовані в повному обсязі.

Однією із помітних соціально-економічних рис політики Директорії УНР була аграрна реформа. Задля залучення селян до свого боку, 15 грудня 1918 року Директорія ухвалила закон, що забороняв продаж, заклад і оренду землі. А 25 грудня була оприлюднена Декларація, в якій було заявлено, що до остаточного вирішення земельної реформи всі трудові селянські господарства залишаються у користуванні їх власників, а землі, що належали поміщикам, переходять до безземельних та малоземельних селян [11, с. 15].

Аграрний акт УНР скасовував приватну власність на землю, проголошуючи її «добром народу» України. Земля передавалася земельними управами в приватно-трудове користування. Норма наділення окремого господарства землею становила не менше 5 десятин кращої землі, але місцеві земельні органи в кожному повіті повинні були самостійно визначати кількість землі на господарство. Така норма давала змогу встановлювати земельні ліміти відповідно до регіональних умов.

Згідно із земельним законом, строки користування землею могли встановлюватися сільськими громадами та товариствами. Передбачався перехід наділів у спадкове користування, але подальше регулювання цього питання

повинно було бути визначене окремим законодавчим актом. Зазначено, що більшість селян на своїх сходах та з'їздах ухвалювала рішення про спадкове землекористування і виступала проти проведення періодичних переділів землі.

Листопадова революція 1918 року та проголошення Західно-Української Народної Республіки стали важливими етапами в історії України, адже вперше за багато століть українці отримали можливість реалізувати свої прагнення та об'єднатися в одну державу. У результаті тривалих зусиль, 22 січня 1919 року, Україна стала незалежною та соборною державою. Проте, на початковому етапі, це об'єднання мало більше декларативний характер, оскільки після підписання Акту злуки формально існували дві окремі держави – УНР на чолі з Директорією та ЗУНР (згодом ЗОУНР) під керівництвом Української Національної Ради [39, с. 105].

Після приходу до влади УНРада 5–6 листопада оголосила низку декларацій, в яких роз'яснювала майбутню політику для населення Західноукраїнської Республіки. Зокрема, зазначалося, що в «створеній Тобою державі не буде поневолення однієї нації іншою, і не буде панування багатших над бідними». У контексті війни з Польщею та економічної руйнації, питання земельної реформи стало надзвичайно актуальним і вимагало швидких дій від керівників ЗУНР. Для покращення становища населення ще до початку повстання в жовтні 1918 року у Львові було створено Центральне бюро УНРади на чолі з Р. Перфецьким та Харчовий уряд на чолі з С. Федаком, яке повинно було забезпечити установи продуктами харчування. УНРада також закликала до створення повітових харчових комітетів, які мали б виконувати функції місцевих урядів. Тим часом, М. Лозинський в статті для газети «Діло» наголошував на важливості земельної реформи, пропонуючи створити «земельний фонд Народної Республіки», який мав би вирішити земельні проблеми селянства. Реформа повинна була здійснюватися через Державний Секретаріат земельних справ, який відповідав за контроль за сільським господарством та підготовку земельного закону [39, с. 107–108].

14 квітня 1919 року УНРада прийняла Закон «Про земельну реформу», який мав остаточно врегулювати аграрні відносини. Закон передбачав збереження принципу приватної власності, конфіскацію земель поміщиків, церков та установ, а також тих, які не оброблялися власниками. Націоналізовані землі мали передаватися до державного земельного фонду і розподілятися серед малоземельних і безземельних селян. Однак, закон не був повністю реалізований через польську окупацію, що перервала цей процес [65, с. 286].

Після окупації ЗУНР українські робітники, селяни та інтелігенція не змирилися з репресіями, безправ'ям і жорстоким терором. У містах ширилися страйки, у селах спалахували заворушення, активно діяли партизанські загони. Потужним проявом спротиву окупаційному режиму став масовий бойкот ключових політичних заходів, спрямованих на швидку анексію українських земель. Зокрема, українське населення ігнорувало вибори до польського сейму та сенату, не брало участі в переписі населення й уникало призову української молоді до лав польської армії [5, с. 7–8].

Як зазначають дослідники, земельний закон мав кілька суттєвих недоліків. По-перше, надання землі селянам не могло початися до завершення війни та повернення військовослужбовців і полонених, що відкладало процес на невизначений термін. По-друге, не було передбачено відшкодування власникам конфіскованих земель. По-третє, не було чітко визначено, як нові власники отримуватимуть землю – за викуп чи безкоштовно. Ці питання планувалося вирішити майбутнім сеймом.

Земельне питання залишалося одним із ключових факторів соціальної стабільності та підтримки населення в умовах війни й економічного спаду. Незважаючи на прогресивність законодавчих ініціатив ЗУНР, їх реалізація ускладнювалася через брак адміністративних ресурсів і постійний військовий тиск з боку Польщі. Водночас прагнення уряду врахувати інтереси селянства свідчило про розуміння важливості аграрної реформи для зміцнення соціальної бази нової держави. Проте недостатня увага до компенсацій власникам землі та

відсутність механізмів реалізації законів знижували ефективність урядової політики, посилюючи соціальне невдоволення.

Досвід ЗУНР у вирішенні земельного питання показав, що успішна аграрна реформа потребує не лише законодавчої основи, але й чіткої стратегії реалізації та контролю над територією. Попри це, спроби ЗУНР заклали основу для подальших реформ у аграрній сфері.

Досить ґрунтовною була політика уряду ЗУНР також і у галузі фінансів. 3 листопада 1918 по липень 1919 року було прийнято низку нормативно-правових актів, що мали забезпечити правові основи для бюджетної, грошової, банківської та податкової систем. Крім того, було розроблено комплекс заходів для ефективного фінансово-економічного розвитку держави та визначено повноваження державних органів [26, с. 16].

Уряд ЗУНР, незважаючи на складні внутрішньополітичні та зовнішньополітичні умови, ефективно реалізував фінансово-економічну політику та заклав правову основу для розвитку фінансової системи держави. Одним з основних завдань була організація фінансової системи, що є ключовим елементом державного суверенітету. Фінансові питання постійно розглядалися на засіданнях Української Національної Ради та Державного Секретаріату. В перші дні існування держави була створена фінансово-бюджетна комісія, до складу якої увійшли видатні українські політики, правники та економісти, що працювали над розробкою ефективних проектів функціонування фінансової системи та основ фінансово-економічного розвитку. У січні 1919 року Українська Національна Рада ухвалила Закон «Про впровадження в ЗОУНР в законний обіг гривень і карбованців УНР», що стало важливим кроком для підтримки національної валюти. 25 липня 1920 року за розпорядженням Диктатора ЗУНР Є. Петрушевича був створений закордонний галицький уряд, який включав уряди для фінансів та для торгівлі та промислу. Основними напрямками фінансово-економічної політики уряду в екзилі стали кредитна діяльність та залучення іноземних інвестицій, зокрема в нафтову галузь [62, с. 213].

З перших днів існування ЗУНР нова влада намагалася створити умови для розвитку національно-культурного життя та підтримки демократичних громадсько-політичних ініціатив. Більшість населення, зокрема інтелігенція, активно підтримала ідеї народної революції, основною складовою якої став процес національного відродження. Проголошення ЗУНР відкрило можливості для національного та культурного самовираження українського населення, що сприяло значному зростанню національно-культурної свідомості. Важливим фактором для розвитку українізаційних освітніх процесів на західноукраїнських землях була освітня політика, реалізована в Наддніпрянській Україні. Оцінюючи результати реформування освіти на національних засадах, як Центральною Радою, так і наступними урядами, можна сказати, що українське національне й державне відродження розвивалося так швидко, що значно випередило звичайний процес поширення української мови серед різних верств суспільства, за словами історика та громадського діяча Д. Дорошенка. Таким чином, здійснюючи національне реформування освіти, влада повинна була врахувати всі обставини, щоб уникнути соціально-політичного напруження в суспільстві [32, с. 146].

Після проголошення 22 січня 1919 року Акта про Злуку ЗУНР та УНР в єдину Українську Народну Республіку уряд прийняв основні рішення щодо організації державного управління в системі освіти. Ключовими питаннями, які розглядав секретаріат, були:

- забезпечення стабільного функціонування навчальних закладів;
- підготовка реформи шкільної освіти;
- забезпечення навчання молоді в середніх та професійних школах;
- поліпшення матеріального становища вчителів.

Проголошення ЗУНР стало важливим етапом у розвитку української освіти, зокрема завдяки запровадженню української мови як основної в навчальних закладах. Влада також сприяла розвитку шкіл для національних меншин, що свідчило про прагнення створити толерантне суспільство. ЗУНР реформувала вищу освіту, залучивши провідних педагогів і науковців, що

підвищило якість навчання та підготовку педагогічних кадрів. Як зазначалось у статті газети «Нове життя»: «Школа мусить дати нашій молодій державі добрих горожан. Тож здорове, національне виховання мусить бути основою нашого шкільництва. При тім воно повинно виховати відвагу та посвяту для загального добра» [6, с. 632].

Зокрема, закон УНР «Про основи шкільництва» від 13 лютого 1919 року встановив основні принципи освітньої політики, які включали обов'язкове вивчення української мови в усіх навчальних закладах, створення достатньої кількості шкіл для національних меншин, підтримку приватного шкільництва та надання педагогам статусу державних службовців, що значно підвищувало їх статус у суспільстві.

Проголошення ЗУНР стало важливим етапом у розвитку української освіти, зокрема завдяки запровадженню української мови як основної в навчальних закладах. Влада також сприяла розвитку шкіл для національних меншин, що свідчило про прагнення створити толерантне суспільство. ЗУНР реформувала вищу освіту, залучивши провідних педагогів і науковців, що підвищило якість навчання та підготовку педагогічних кадрів.

О. Лотоцький на посаді міністра активно займався політикою щодо Церкви, застосовуючи жорсткі методи впливу. Директорія проводила репресії проти противників української державності, зокрема серед духовенства. Під час антигетьманівського повстання були заарештовані митрополит Антоній і архієпископ Євлогій, які підтримували гетьмана Скоропадського. Церковний Собор, що працював у Києві, підтримував гетьмана, виступаючи проти Директорії і закликаючи до бойкоту її представників на Богослужіннях [12, с. 23].

Після захоплення Києва військами Директорії, Церковний Собор припинив свою діяльність, а митрополити Антоній і Євлогій були відправлені в Бучач, а потім до Константинополя, де вони спробували створити враження, що новий український уряд ворог Церкви. Місія О. Лотоцького щодо автокефалії провалилася через вакантність Патріаршого престолу та негативне ставлення

місцевих архієреїв. Попри це, в Україні продовжувалась модернізація Церкви, зокрема в 1919 році Міністерство ісповідань було перейменовано на Міністерство культів. І. Липа вимагав українізації церковної діяльності та впровадження державної мови в документах і друкованих органах [13, с. 47-48].

Зрештою, релігійна політика Директорії залишилася неоднозначною і непослідовною, що, у свою чергу, підривало довіру населення до влади, особливо серед віруючих громадян, які очікували більшого визнання та підтримки своїх релігійних потреб. Попри це, спроби націоналізації Церкви та її адаптації до нових державних умов стали важливим етапом у розвитку українського церковного життя та сприяли закладенню основ для майбутніх реформ.

Восени 1919 року внутрішня ситуація в УНР різко загострилася через поразки в боях, скорочення території та втрату контролю над значною частиною держави. Деморалізація армії, реквізиції продовольства та майна, а також агресивні дії польських військових значно погіршили ситуацію. Військові реквізиції, зокрема з боку польської армії, призводили до посилення напруженості серед селян, які почали сприймати ці дії як форму гноблення. Місцеві органи влади, позбавлені реальної збройної підтримки, не могли ефективно впливати на ситуацію, що лише посилювало відчуття відсутності авторитету в очах населення [24, с. 93].

У вересні 1919 року Директорія ухвалила закон «Про встановлення підводної натуральної повинності для формування військових транспортів», який фактично узаконив реквізицію тяглової худоби та возів у селян. Ці заходи були вимушеними, зумовленими не лише економічними потребами, а й умовами військово-революційного часу. Міністерство фінансів 5 листопада 1919 року звернулося до державних і громадських установ щодо збору податків, але цей заклик залишався здебільшого формальним. Попри те, що Директорія формально контролювала територію, реальні владні функції виконувати не могла, і державні видатки покривалися через друкарський

верстат, оскільки селяни забули про сплату податків в умовах революційного хаосу.

Зважаючи на гострі потреби воєнного часу в продовольстві та складне становище, уряд УНР на селі застосовував схожі методи оподаткування, як і більшовики. 5 листопада 1920 року, за особистим указом С. Петлюри, було введено одноразовий податок харчовими продуктами для забезпечення армії, а також примусове вилучення цих продуктів за окрему плату. Податок стягувався з усіх категорій земель, на яких був зібраний урожай 1920 року, а також з працюючих підприємств і організацій. Кожна сільська громада мала здати певну кількість зерна, картоплі, сіна і соломи з кожної десятини землі, що знаходилась у межах громади. Крім того, примусово вилучалося по одному пуду зерна, картоплі, сіна та соломи з кожної десятини, а також 5% худоби як натуральний податок. Для селян видавались спеціальні квитки, які підтверджували, що продукція була взята як податок і яку суму вони повинні були виплатити. Цей податок серйозно підірвав довіру селян до Директорії, оскільки, замість очікуваної підтримки, вони отримали лише реквізиції та квитки замість грошей [23, с. 240].

Перед переїздом зі столиці, Рада народних міністрів УНР ухвалила кілька бюджетно-фінансових законів. Згідно з одним із них, 16 січня 1919 року, органи місцевого самоврядування отримали право на позики від держави для підтримки своїх обігових коштів. Для отримання таких позик органи громади мали щорічно (до початку погашення позики) подавати Кредитній канцелярії Міністерства фінансів УНР звіти та кошториси, що визначали, як буде використаний наданий державний кредит. Ці позики надавалися під відповідні відсотки.

24 січня 1919 року, перед тим як покинути Київ, Директорія затвердила державний бюджет на 1919 рік, який насправді був бюджетом Української Держави гетьмана П.Скоропадського, підготовленим Бюджетовою комісією уряду Гетьманату ще 30 грудня 1918 року. Втім, цей бюджет не мав особливого значення або сенсу, оскільки вже 5 лютого всі урядові структури УНР, зокрема

і Директорія, були змушені евакуюватися з Києва до Вінниці через загрозу захоплення міста [16, с. 148].

Після евакуації з Києва фінансова політика уряду Директорії не зазнала суттєвих змін, і емісія асигнацій залишалася основним інструментом фінансування. Емісійна політика уряду проходила активно та майже без обмежень через війну з численними ворогами та відсутність стабільної території. Оскільки уряд не мав можливості ефективно проводити податкову політику і контролювати податки з господарюючих суб'єктів, знаходити альтернативні фінансові ресурси для підтримки армії та державних інституцій було надзвичайно складно. Тим часом російська валюта продовжувала займати дедалі більшу частку на українському ринку.

Попри зусилля уряду Директорії щодо акумулювання фінансових ресурсів через підприємницькі кроки, ефект від них був мінімальний. Реформа митних тарифів не вплинула на бюджет через обмежений міжнародний товарообіг. Єдиними прибутками були військові реквізиції та емісія паперових грошей. Після поразок у листопаді 1919 року уряд евакуювався в Польщу, а в 1920 році остаточно припинив існування після нових поразок на східному фронті.

Економічні труднощі, з якими стикалася Директорія, були посилені постійними військовими конфліктами та втратою ключових територій. Неможливість забезпечити стабільні джерела доходів та ефективно контролювати фінансову систему призвела до хаосу в економіці. Емісія грошей без реального забезпечення лише поглиблювала інфляцію, що спричиняло зростання цін і загострення соціального напруження. Більшість реформ залишалися лише на папері, а спроби стимулювати економіку через кредитування підприємств не дали очікуваних результатів через нестабільність політичної ситуації.

У довгостроковій перспективі провал економічної політики Директорії став одним із ключових чинників, що унеможливили збереження незалежності Української Народної Республіки. Незважаючи на героїчні зусилля військових і

дипломатичних місій, відсутність ефективної економічної бази та ресурсів для підтримки державності зробили УНР вразливою перед зовнішніми і внутрішніми викликами. Цей період став важливим уроком для наступних поколінь, показавши, що без міцного економічного фундаменту навіть найбільш патріотичні наміри не можуть забезпечити успіху в боротьбі за незалежність.

Таким чином, соціально-економічні реформи УНР та ЗУНР мали на меті створення незалежних українських держав з сильною економічною базою. УНР прагнула впровадити прогресивні зміни, зокрема земельну реформу, українізацію та економічну політику, орієнтовану на соціальні перетворення, проте через війни та політичну нестабільність більшість реформ залишилися незавершеними. ЗУНР також намагалася реалізувати реформи в аграрній, освітній та релігійній сферах, однак складна ситуація, військова окупація та зовнішні втручання значно обмежили ефективність їх впровадження. Як УНР, так і ЗУНР продемонстрували важливість стабільності для успішної реалізації реформ, але їх спроби не були здійснені в повному обсязі через постійні зовнішньо- та внутрішньо-політичні перешкоди.

2.2. Практика впровадження соціально-економічної політики в умовах державного будівництва

Війна та політична нестабільність, що супроводжували державне будівництво ЗУНР, мали значний вплив на реалізацію економічних реформ і соціальної політики. В умовах постійних військових конфліктів та зовнішнього тиску уряд ЗУНР був змушений адаптувати свої реформи до змінних умов. Хоча деякі ініціативи, зокрема, аграрна реформа та розвиток фінансової системи, були частково реалізовані, їхнє виконання не завжди відповідало початковим планам через обмежені ресурси та внутрішні проблеми, що породжувало як реальні досягнення, так і численні невдачі, які згодом позначилися на подальшому розвитку держави.

Діяльність Директорії УНР вважається третьою стадією української національно-демократичної революції, що тривала з грудня 1918 року по жовтень 1920 року. У своїй Декларації, оприлюдненій 26 грудня 1918 року, Директорія оголосила, що Українська Народна Республіка будується на принципах миру та закликає до непорушності своїх внутрішніх справ, одночасно проголошуючи намір створити суспільство, яке відповідатиме волі народу. Відмовившись від гетьманського устрою і засуджуючи монархію, Директорія проголосила перехід до республіканського ладу в Україні.

Основною проблемою для Директорії УНР була необхідність створення чіткої організаційної структури та єдиної національно орієнтованої ідеології. Однак внутрішні конфлікти і політичні суперечки серед керівництва призвели до хаосу в управлінні, що ослабило здатність ефективно вести боротьбу за незалежність. Відсутність чіткої програми, урядова неузгодженість та розбіжності в поглядах на організацію влади стали основними причинами краху УНР. Ці проблеми підтверджуються розбіжностями на нараді 16 січня 1919 року, коли лідери не змогли дійти згоди щодо майбутньої форми правління.

Внутрішні суперечності та відсутність єдності серед керівництва Директорії значно ослаблювали її здатність реалізовувати стратегічні завдання, що призвело до втрати довіри населення та деморалізації національних сил, що, у свою чергу, ускладнило координацію дій збройних сил і стало важливим чинником поразки визвольних змагань. Проте незважаючи на труднощі, Директорії вдалося створити систему органів для міжнародного інформування, яка активно займалася зовнішньополітичною пропагандою та культурною дипломатією. Розроблялися проекти культурно-просвітницьких установ за кордоном і активно використовувалися різні форми культурної пропаганди для поширення української культури в міжнародному вимірі [17, с. 19].

Значним здобутком Директорії була адміністративна реформа, спрямована на створення нової системи місцевого самоврядування. Земські органи, обрані за часів уряду Керенського, втратили свої повноваження, оскільки не відповідали вимогам нової української влади. Урядові партії

домовилися створити органи влади за «трудовим принципом», але організація нових виборів ускладнювалася через продовження військових дій. Попри труднощі, вдалося закласти основи місцевого управління, а наприкінці 1920 року були розроблені проекти нової Конституції, які передбачали систему громад та волостей з чітким розподілом повноважень між урядовими чиновниками і органами самоврядування [27, с. 26].

Аналізуючи здобутки та прорахунки керівництва ЗУНР, І. Гриценяк зазначає, що героїчні зусилля українського народу у боротьбі за свободу та створення власної держави не увінчалися успіхом, однак ця боротьба не була даремною. Навіть у складних умовах воєнної розрухи уряд ЗУНР зумів організувати адміністрацію краю, забезпечити функціонування шкіл, пошти, телеграфу, залізниці та ухвалити низку важливих законів, зокрема: «Про тимчасову адміністрацію і організацію судів» (16 листопада 1918 р.), «Про державну мову» (15 листопада 1918 р.), «Про виконання громадських прав і обов'язків» (8 квітня 1919 р.), «Про земельну реформу» (14 квітня 1919 р.), «Закон про вибори до однопалатного сейму ЗО УНР» (16 квітня 1919 р.), «Про восьмигодинний робочий день» (12 квітня 1919 р.) та ін., що засвідчує правову основу державотворення ЗУНР. Значимість ЗУНР полягає у тому, що Галичина 1918–1919 років – це єдиний у новітній історії приклад українського державного правопорядку. Крім того, створення ЗУНР стало підтвердженням реалізації українським народом одного з найважливіших прав – права на самовизначення [58, с. 183].

Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) виникла як демократична держава, політичний устрій якої базувався на моделі європейської правової держави того часу. ЗУНР стала зразком можливого українського державного правопорядку, що спирався на принципи гуманізму та поступове утвердження демократичних засад у суспільному житті. Протягом усього періоду існування ЗУНР не зафіксовано жодного випадку нападів на польське цивільне населення або представників інших національностей [55, с. 155].

Основною перепоною для державотворчих зусиль ЗУНР стала польсько-українська війна 1918–1919 років, що завершилася поразкою ЗУНР через чисельну перевагу польських військ і підтримку Антанти. Польща, здобувши дипломатичну підтримку Антанти, змогла переконати її в ідеологічній близькості українського уряду до більшовиків, що послабило позиції ЗУНР. Після поразки українська влада перемістилася до Відня, де продовжила боротьбу за визнання ЗУНР, проте Антанта дозволила Польщі тимчасово окупувати Східну Галичину до остаточного вирішення цього питання.

Національна Рада та уряди ЗУНР і ЗОУНР не змогли сформулювати чітку зовнішньополітичну стратегію. У жовтні-листопаді 1918 року галицькі лідери намагалися домогтися міжнародного визнання незалежності ЗУНР. З другої половини 1920 року, після укладення союзу Петлюри з Пілсудським, був обраний курс на відновлення незалежної Галицької республіки. Її статус був визначений документом «Устрій державний Західно-Української Народної Республіки (Галицької республіки)» від 12 квітня 1921 року. Ідеї відродження Галицької республіки активно пропагувалися галицькими представниками на конференціях у Спа (липень 1920 року), Ризі (вересень 1920 – березень 1921 років) та Генуї (квітень 1922 року). Зокрема, в Генуї відбулася неофіційна зустріч Є. Петрушевича з головою Раднаркому УСРР Х. Раковським, на якій обидві сторони відмовилися від взаємних докорів, що, можливо, наблизило Петрушевича до ідеї радянوفільства.

У цей час активно працювали радянські дипломати у Відні, Празі, Варшаві та Берліні, намагаючись відокремити еміграційний уряд ЗУНР від Української військової організації, яка прагнула стати лідером праворадикального національно-визвольного руху в Західній Україні. Що стосується Антанти, то вона, в контексті антибільшовицької боротьби, підтримувала Польщу, яка, за допомогою залишків Армії УНР, зупинила наступ Першої кінної армії С. Будьонного в Європу влітку 1920 року. Надмірні сподівання проведів ЗУНР на Антанту і міжнародні фактори, а також вплив УСРР у вирішенні галицького питання, зрештою, не призвели до консолідації

політичних сил в Україні та не сприяли зміцненню державних позицій [28, с. 107–108].

Українська влада ЗУНР стикалася з внутрішніми суперечностями та зовнішнім тиском, що ускладнювало її дипломатичні зусилля. Відсутність єдиної зовнішньополітичної програми та розпорошеність стратегій послаблювали її позиції на міжнародній арені. Польська дипломатія успішно представляла український рух як загрозу через зв'язки з більшовизмом, що ускладнювало визнання ЗУНР. Союз з Польщею частково допоміг Україні в боротьбі з більшовиками, але для Галичини це означало втрату шансів на самостійне державотворення.

Економічна політика УНР та ЗУНР також мала проблеми через зовнішні агресії та політичну нестабільність, що ускладнювало реалізацію реформ. Директорія прагнула до національної злагоди, проголошуючи рівноправність для всіх національних меншин і залучаючи їх до державотворення. Вона відновила закон про національно-персональну автономію та створила відділ з питань національних меншин, очолюваний С. Гольдельманом. Декларація Директорії підкреслювала важливість єдності трудового народу для боротьби за національну свободу [7, с. 103].

Директорія, сподіваючись на підтримку іноетнічного населення України, однак не поспішала повністю відновлювати установи національного самоврядування, які діяли за часів УНР. Так, до Ради Народних Міністрів, що була сформована 26 грудня 1918 року, увійшов лише один неукраїнець – єврей, член «Поалей-Ціон» А. Ревуцький, який був призначений міністром єврейських справ. У складі уряду та Директорії не було представників російських та польських політичних партій і організацій. Це пояснювалось тим, що за єврейською меншиною не стояла жодна іноземна держава, в той час як росіяни та поляки, зазвичай, орієнтувалися на свої сусідні держави-метрополії. Як зазначав П. Христюк, «Не тільки в складі уряду не було представників інших націй, але й міністерства, що відповідали за великоруські та польські справи, не були заповнені, хоча їх відновлення було передбачено законом Центральної

Ради про національно-персональну автономію, відновленим Директорією. Голова Директорії заявив, що ці міністерства не будуть відновлені до вирішення політичних відносин між Україною та радянською Росією та Польщею» [11, с. 21]. Росіяни та поляки не тільки відмовлялися співпрацювати у процесі створення української держави, а й часто активно виступали проти неї, підтримуючи агресію більшовиків чи білогвардійців із Росії, а також польських загарбників. Така ситуація неминуче сприяла загостренню міжетнічних конфліктів. Газета «Нова Рада» зазначала, що після відновлення УНР не спостерігалось єднання демократичних сил усіх національностей, хоча більше 100 депутатів від національних меншин все ж взяли участь у роботі Трудового Конгресу в січні 1919 року.

Варто підкреслити, що політика Директорії в галузі національних відносин мала важливі наслідки для розвитку української державності. Прагнення до національної злагоди та рівноправності всіх етнічних груп на території України було чітко відображено в програмних документах та внутрішній політиці, що включала підтримку національних меншин та їх залучення до державотворення. Відновлення закону про національно-персональну автономію та створення відділу у справах національних меншин демонструвало намір інтегрувати різні національності в процес державного будівництва. Однак, незважаючи на ці зусилля, не всі групи, зокрема, росіяни і поляки, готові були підтримати українську державу, що призвело до складної міжетнічної ситуації і частого загострення конфліктів.

Суперечності між національними групами стали очевидними в практиці Директорії, яка не спішила відновлювати інститути національного самоврядування, передбачені Центральною Радою, і надавала перевагу представникам меншин, які не мали підтримки від іноземних держав, що частково пояснюється відсутністю представників російських і польських партій у уряді, що відображало їхню відмову від співпраці з українським урядом через орієнтацію на власні держави. Складна політична ситуація сприяла розвитку

міжетнічних конфліктів, що ускладнювало процес державотворення та стабільності в Україні.

Щодо ж до політики ЗУНР, то Р. Тимченко звертає увагу на той факт, що західноукраїнський політиком, прийшовши до влади, одразу зіткнувся з низкою складних проблем: боротьбою з зовнішніми ворогами, руїною, що залишилась після Першої світової війни, а також необхідністю здійснення соціально-економічних реформ для залучення більшості населення на свій бік. Виховуючись в умовах конституційної монархії, уряд ЗУНР прагнув поступово реформувати економіку та запровадити соціальні зміни. Проте важливі питання, які турбували революційне суспільство, такі як вирішення аграрного питання для селян та встановлення прийнятних норм праці на заводах для робітників, так і залишилися нерозв'язаними. Земельний закон був ухвалений, але так і не був повністю реалізований через відсутність засідань Сойму, який мав остаточно прийняти рішення. Частково вирішені були питання в галузі промисловості. Незважаючи на це, вона залишалася популярною серед населення та армії, в порівнянні з владою УНР на Наддніпрянщині, і намагалася демократично вирішити економічні та соціальні проблеми [40, с. 175].

З огляду на бідність українців та їх переконання, що причиною цього є дискримінація та експлуатація з боку інших націй, ідея соціальної справедливості стала основою економічної політики новоутвореної ЗУНР. Її уряд прагнув створити суспільство, де не буде значних контрастів між багатими та бідними, і насамперед вирішити проблему бідності серед українців, що, ймовірно, стало поштовхом до прагнення перерозподілити багатство на користь «соціально пригнобленої» титульної нації задля побудови справедливішого суспільства.

Одразу після створення ЗУНР серед українців Східної Галичини набуло популярності прагнення встановити державну монополію на торгівлю продуктами харчування. Таким чином, українці сподівалися обмежити вплив єврейських посередників та отримати пільговий доступ до продукції та її продажу. Ідея використання держави для тиску на економічні позиції євреїв у

Східній Галичині була підкріплена виступами депутатів Української Національної Ради. Зокрема, А. Шпигельський вважав, що влада повинна забезпечити максимальну економічну підтримку робітникам і селянам, які складають основу української нації, на противагу буржуазним, «національно чужим» верствам, зокрема євреям. На його думку, лише встановивши таку міжнаціональну ієрархію в задоволенні економічних інтересів, українці могли б витіснити єврейський бізнес у містах і здобути контроль над їх економікою.

Зміна економічної політики ЗУНР щодо євреїв сталася після проголошення їхнім Національним комітетом нейтралітету у війні з Польщею. Ця непевна позиція мала для єврейської громади серйозні економічні наслідки. Як зазначає С. Гольдельман, «[...] негативні наслідки оголошення нейтралітету важко піддаються точному обрахунку. Навіть державна влада не проявляла достатньої уваги до інтересів єврейського населення, а в економічній політиці ставилася до нього з негативом» [10, с. 29]. Дійсно, низка економічних заходів, зокрема в галузях торгівлі та підприємництва, значно ослабила єврейську меншість у регіоні. Зокрема, керівництво Української Галицької Армії рекомендувало не допускати євреїв до важливих економічних адміністративних посад, зокрема, управління державними магазинами, складами та касами, які забезпечували армію. Ці обмеження стали наслідком недовіри влади до цієї національної меншини [59, с. 129].

На мою думку, економічна політика ЗУНР мала значний вплив на розвиток суспільства та державності в Україні, при цьому сприяла як позитивним, так і негативним змінам. З одного боку, уряд ЗУНР намагався запровадити соціальну справедливість, що включало прагнення вирішити проблему бідності серед українців, зокрема через перерозподіл багатства на користь титульної нації, що в результаті дозволило мобілізувати широкі верстви населення, здобувши підтримку серед селян і робітників, які складали основу української нації. Однак реалізація таких намірів не була достатньо ефективною, адже важливі соціальні та економічні реформи, як-от аграрна реформа і впровадження прийнятних норм праці на заводах, залишилися

нерозв'язаними. Водночас земельний закон, хоч і був ухвалений, не був повністю реалізований через політичну нестабільність, зокрема відсутність засідань Сойму, що позначилося на рівні життя більшості населення, залишило їх незадоволеними цими нововведеннями.

З іншого боку, економічна політика ЗУНР призвела до значних напружень у відносинах з єврейською громадою, що мало серйозні наслідки для соціальної і політичної ситуації в країні. Проголошення нейтралітету у війні з Польщею стало поворотним моментом, оскільки спричинило економічні обмеження для євреїв, особливо у галузі торгівлі та підприємництва. Державні заходи, спрямовані на виключення євреїв з важливих економічних посад, таких як управління магазинами та складами, які забезпечували армію, стали результатом недовіри до цієї національної меншини. Ці дії не тільки ослабили економічну роль євреїв у регіоні, але й сприяли посиленню соціальної напруги, що ставало на заваді стабільному розвитку державності та національного єднання в умовах новоутвореної держави.

Можна підсумувати, що економічна політика УНР та ЗУНР мала значний вплив на розвиток суспільства і державності, але її ефективність була обмежена політичною та соціальною нестабільністю. УНР прагнула впровадити соціальні реформи, зокрема, аграрну та трудову, але значна частина цих ініціатив залишилася нереалізованою через відсутність стабільності в державних структурах. У свою чергу ЗУНР зосередилася на боротьбі з соціальною нерівністю, намагалась перерозподілити багатство на користь титульної нації, що допомогло отримати підтримку серед селян і робітників, проте також призвело до конфліктів з єврейською громадою, спричинило економічні обмеження та дискримінацію, що вплинуло на соціальну гармонію. У результаті економічна політика обох урядів не змогла забезпечити стабільний економічний розвиток та повною мірою сприяти державному будівництву, що стало однією з причин їх політичної та економічної невдачі.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Сучасна освіта вимагає використання інноваційних методів навчання, серед яких важливе місце посідає проблемне навчання. Зазначена технологія сприяє формуванню в учнів критичного мислення, вмінь аналізувати історичні події та самостійно знаходити відповіді на складні питання.

Сучасна педагогічна наука перебуває у стані безперервного розвитку: зі зміною ролі людини в культурному, економічному та суспільному житті трансформуються й освітні цілі, удосконалюються методи навчання та виникають нові педагогічні ідеї. На сьогодні в теорії та практиці педагогіки існує багато різноманітних концепцій і підходів до навчання, що базуються на різних освітніх пріоритетах, способах передачі знань і розвитку особистості учнів. Навчальні технології вирізняються раціональною організацією освітнього процесу, можливістю досягнення результатів із мінімальними затратами, системністю мислення, що забезпечує керованість навчання та послідовність дій для досягнення педагогічних цілей [36].

Термін «проблема» походить із грецької мови й у перекладі означає «задача» або «ускладнення». У повсякденному розумінні цим словом позначають складне теоретичне чи практичне запитання, яке потребує аналізу, дослідження або розв'язання [66, с. 629]. На думку В. В. Ягупова, проблемне навчання має певні недоліки, зокрема його не завжди можливо застосовувати через складність навчального матеріалу або недостатню підготовленість учасників освітнього процесу. Тому доцільним є поєднання проблемного та традиційного навчання, адже їх комплексне використання дозволяє взаємно доповнювати одне одного та компенсувати наявні недоліки [53].

Історичні витоки проблемного навчання сягає сократівських бесід. Давньогрецький філософ Сократ вважав, що пізнання світу обмежене можливостями людського розуму, тому закликав зосередитись на самопізнанні

та моральному вдосконаленні. Під час публічних бесід він ставив своїм слухачам запитання, спонукав їх самостійно доходити до істини без нав'язування готових відповідей, оскільки вважав, що саме в процесі діалогу й суперечки народжується істина.

Проблемні діалоги були однією з найпопулярніших форм навчання в епоху Просвітництва (XVIII ст.). Як зазначав німецький поет Гете, «легко думати, діяти важко, а перетворити думку в дію – найважча річ на світі». Він вважав, що мета школи не в тому, щоб учень знав більше, а в тому, щоб він навчився здобувати знання, вмів застосовувати їх у реальному житті та різних ситуаціях.

А. Дістерверг також наголошував, що поганий учитель просто подає істину, а хороший вчить учнів знаходити її самостійно, що є основою проблемного навчання. Наприкінці XIX – на початку XX століття американський філософ і педагог Дж. Дьюї гостро критикував традиційне навчання, вважав його основним недоліком надмірне захоплення завчанням і «рутинною формою викладу», що пригнічує творчий розвиток дітей. Він розвинув цю ідею в свою навчальну систему, яку впроваджував у Чикагській експериментальній школі.

У різні історичні періоди активізація навчального процесу в педагогіці мала різні цілі – від гуманістичних, як-от вільне розкриття природних здібностей дитини (як у Ж.-Ж. Руссо та Й.Г. Песталоцці), до утилітарно-прагматичних, зосереджених на розвитку практичного мислення для професійної підготовки (зокрема у прихильників дослідницького методу). Суть активізації навчання полягає в подоланні догматичних форм подачі знань і переході до більш гнучкого та динамічного підходу.

Особливу увагу в ідеях активізації привертає їхня натуралістична спрямованість, яка реалізується через принцип природовідповідності навчання й виховання. Цей принцип має дві основні складові: з одного боку – врахування вікових, психологічних і фізіологічних особливостей дитини, з іншого –

гармонійний розвиток її внутрішніх потенціалів відповідно до законів природи [37].

Основна ідея технології проблемного навчання полягає в тому, щоб провести учнів через етапи наукової творчості. Однак на відміну від вченого, учень формує лише навчальну проблему та відкриває нове знання для себе особисто, виражає його в простих висловлюваннях. Під час проблемного уроку вчитель через діалог допомагає дітям визначити проблему, тобто сформулювати тему уроку, що викликає у них інтерес і сприяє розвитку пізнавальної мотивації. Потім учитель знову за допомогою діалогу сприяє розв'язанню проблеми, допомагає учням відкривати нові знання. Завдяки цьому досягається глибоке розуміння того, що учень самостійно відкрив. В кінці вчитель дає завдання – оформити отримане знання у вигляді продукту, наприклад, сформулювати правило та представити його класу. Таким чином, технологія проблемного навчання сприяє творчому засвоєнню знань: запитав – відкрив – створив [43, с. 125].

Проблемне навчання сприяє творчій участі учнів у процесі засвоєння нових знань, розвитку пізнавальних інтересів і творчого мислення, що забезпечує високий рівень засвоєння матеріалу та підвищену мотивацію учнів. Основою цієї технології є моделювання творчого процесу через створення проблемної ситуації та керування пошуком її вирішення. Розв'язання проблемних ситуацій здійснюється за умови оптимальної самостійності учнів, але під загальним керівництвом вчителя в процесі спільної взаємодії.

За рівнем пізнавальної самостійності учнів технологія проблемного навчання реалізується через застосування різних методів, зокрема метод проблемного викладу, частково-пошуковий та дослідницький методи. Вибір методу залежить від конкретної проблемної ситуації та рівня підготовленості учнів.

Метод проблемного викладу використовують у класах, де учні мають менш розвинені інтелектуальні здібності і не володіють навичками пошукової діяльності. Процес зазвичай включає такі етапи: постановка проблеми,

формулювання гіпотези (учителем або учнями), перевірка гіпотези за текстом або додатковими матеріалами під керівництвом вчителя, та висновок.

Частково-пошуковий метод передбачає активну участь учнів у самостійних пошуках відповіді через спеціально поставлені запитання та завдання, які допомагають сформулювати гіпотезу та зробити висновки. Тут використовуються різні види діяльності, наприклад, підбір аргументів, аналіз тексту, порівняння епізодів, участь у дискусії.

Дослідницький метод застосовують у випадках, коли проблема потребує дослідження завдань з недостатніми або суперечливими даними, а також на уроках-конференціях, семінарах чи проектах, де учні мають можливість досліджувати і формулювати свої власні висновки.

Використання технології проблемного навчання на уроках дозволяє досягти позитивних результатів навчання, оскільки воно ґрунтується на розумовому утрудненні. При вирішенні проблеми учень активує свої мисленнєві процеси, і як результат, набуті знання стають частиною його особистого досвіду. Проблемне навчання стимулює в учнів бажання пізнавати, сприяє виникненню інтересу до вивчення матеріалу та формує здатність вирішувати життєві проблеми. Проблемне навчання також допомагає учням знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, оскільки, аналізуючи, учні беруть участь у вирішенні змодельованих життєвих проблем.

Дослідження методистів, зокрема В. Н. Максимової, показали, що повне впровадження проблемного навчання в процес навчання може призвести до зниження інтересу учнів до знань. Однак, якщо поєднувати проблемне навчання з елементами програмування, алгоритмізації та методами доцільних задач, можна досягти значно кращих результатів. Це не лише через новизну підходів, але й тому, що кожен із цих методів вносить важливий елемент у формування пізнавальної активності та інтересу учнів.

Проблемне навчання дає змогу учням усвідомлювати тему уроку, ставити питання та шукати способи їх вирішення. Важливий матеріал для цього надають уроки-роздуми з читання, де в назві теми часто міститься запитання,

яке є основою обговорення. Для того, щоб відповісти на нього, учні повинні зануритися в текст, аналізувати поведінку персонажів, міркувати та обговорювати різні думки.

Проблемне запитання вчителя сприятиме розвитку мислення учнів лише тоді, коли вони сприйматимуть його як власне питання. Найкраще, коли учні самостійно ставлять питання. Досвід показує, що коли дитина сама приходить до певного висновку чи визначення, їй не потрібно заучувати матеріал через повторення. Уроки стають жвавішими та цікавішими.

Мислення розвивається, коли учень стикається з труднощами і долає їх самостійно, досліджує широке коло фактів і явищ, пов'язаних з проблемою. Корисно завжди залишати певні аспекти недоведені, щоб у дитини виникло бажання повернутися до того, що вона вже дізналася. Невиповнене питання стає важливою мотивацією для мислення учня. Відповісти на проблемні запитання неможливо без використання вже набутих знань, і чим більше фактів аналізується та порівнюється, тим глибше розуміється кожне питання як справжня проблема [42, с. 317].

Існують різні класифікації методів проблемного навчання в залежності від мети навчання. За способом вирішення проблемних завдань можна виділити чотири методи:

1. Проблемний виклад – педагог самостійно ставить проблему і вирішує її.
2. Спільне навчання – педагог ставить проблему, а рішення досягається спільно з учнями.
3. Дослідження – педагог ставить проблему, а учні самостійно знаходять рішення.
4. Творче навчання – учні самостійно формують проблему та знаходять її рішення.

Згідно з характером взаємодії та розподілу активності педагога й учнів, можна виділити п'ять способів організації навчального процесу (бінарні

методи), де певному методу викладання відповідає відповідний метод навчання:

1. Повідомлення і виконання
2. Пояснювальний і репродуктивний
3. Інструктивний і практичний
4. Пояснювально-спонукальний і частково-пошуковий
5. Спонукальний і пошуковий

У сучасній теорії проблемного навчання розрізняють два види проблемних ситуацій: психологічні та педагогічні. Перша стосується діяльності учнів, друга – організації навчального процесу. Педагогічна проблемна ситуація створюється завдяки активізуючим діям вчителя, питанням, що підкреслюють новизну, важливість і красу об'єкта пізнання. Психологічна проблемна ситуація створюється індивідуально. Задача повинна бути не надто важкою і не надто легкою, оскільки тільки тоді учень відчуває пізнавальну проблему. Проблемні ситуації можуть бути створені на будь-якому етапі навчання: під час роз'яснення, закріплення чи контролю.

Проблемне навчання є методом навчання, при якому реальні знання про навколишній світ використовуються як інструмент для освіти. Ключовим елементом цього методу є проблемна ситуація, яку можна розглядати як спеціально створену інтелектуальну задачу, що вимагає розв'язання на основі наявного досвіду та знань учнів. Така ситуація виникає, коли учні не знають, як пояснити події, факти чи явища, які вони вивчають, і не можуть досягти мети за допомогою відомих їм способів, що змушує їх шукати нові підходи або рішення. Проблемна ситуація є результатом продуманих і творчих дій педагога, який створює її, формулює завдання та пропонує учням способи їх вирішення. Постановка проблемної ситуації має на меті досягнення різних цілей, наприклад, розвитку, інтуїції, творчого пошукового мислення, евристичних та навчальних функцій. Головним є навчальна задача, яка повинна відображати психологічні протиріччя процесу засвоєння знань і стимулювати розумову активність учнів, спрямовує їх інтерес на дослідження невідомого та пошук

його вирішення. Основною ідеєю проблемного навчання є те, що викладач не надає готові знання, а сприяє їх самостійному здобуттю учнями в процесі пізнавальної діяльності, організованої через проблемну ситуацію [54].

Конкретна ситуація – це характеристика стану досліджуваної системи в певний момент часу, що проявляється в конкретному напрямку або сфері діяльності і характеризується певними стабільними або змінними параметрами та показниками її функціонування. Цей стан може бути нормальним (типовим чи стандартним) або ненормальним (нетиповим чи проблемним). Проблема виникає через невідповідність у функціонуванні системи та збоїв у її діяльності, спричинених певними причинами і факторами. Проблема ситуація є сукупністю протиріч між елементами системи та зовнішніми чинниками (аргументами, реагентами, впливами тощо). Основні компоненти проблемних ситуацій включають факти, події і явища. Факт – це реальна подія чи явище, яке відбулося або відбувається. Подія – це те, що вже відбулося і призвело до змін у системі. Явище – це прояви, що виникають у процесі функціонування ситуації. При оцінці проблемної ситуації виникають різні запитання: об'єктивні (Що сталося? Яка ситуація?); суб'єктивні (Хто впливає на її стан, появу проблеми та її вирішення? Хто є учасником?); причинні (Чому виникла така ситуація?); цільові (Навіщо вона виникла?); просторово-географічні (Де сталася ситуація, які її наслідки?); часові (Коли це сталося і як давно?); оцінка розвитку ситуації та її інтенсивності; вибір шляхів і засобів вирішення (Як її вирішити або виправити?); причинно-наслідкові (Що стало причиною ситуації і до яких наслідків це призведе?) [64, с. 165].

Проблемне навчання не може бути однаково ефективним в будь-яких умовах. Практика показує, що цей процес породжує різні рівні інтелектуальних труднощів учнів, а також варіації пізнавальної активності і самостійності при засвоєнні нових знань або застосуванні вже набутого досвіду в нових ситуаціях. Залежно від виду творчості можна виокремити три основні види проблемного навчання:

1. Теоретична творчість – це теоретичне застосування знань, що включає пошук і відкриття учнем нових для нього правил, законів чи теорем. Основою цього виду є постановка і вирішення теоретичних навчальних проблем.

2. Практична творчість – це пошук практичного рішення, що полягає у застосуванні відомого знання в новій ситуації, конструюванні або винаході. Тут основою є постановка і вирішення практичних навчальних проблем.

3. Художня творчість – це художнє відображення дійсності на основі творчої уяви, що включає літературні твори, малювання, написання музичних композицій, гру та інші форми мистецтва.

Кожен з цих видів проблемного навчання сприяє розвитку різних аспектів творчості і вимагає від учнів різних типів розумової діяльності, що робить процес навчання багатограним і адаптованим до різних потреб та ситуацій [20, с. 213].

У навчальному процесі найчастіше зустрічаються такі проблемні ситуації:

1. Невідповідність між наявними знаннями, навичками та новими вимогами.
2. Потреба у виборі єдиного варіанту серед численних можливостей.
3. Нові практичні умови для застосування вже отриманих знань.
4. Суперечність між теоретично можливим шляхом розв'язання завдання і його практичною неможливістю або недоцільністю.

Для створення проблемних ситуацій використовуються такі методичні прийоми:

1. Підведення учнів до виявлення суперечності та пропозиція самостійно знайти спосіб її розв'язання.
2. Створення суперечностей у практичній діяльності.
3. Викладення різних точок зору на одне питання.
4. Спонування учнів до порівняння, узагальнення та висновків із ситуації.

5. Висування конкретних запитань для узагальнення, доведення, конкретизації та логічного міркування.

6. Формулювання теоретичних і практичних завдань з елементами проблеми.

7. Розв'язання завдань з недостатньою або надмірною кількістю даних, з невизначеністю у формулюванні запитань, суперечливими даними, навмисними помилками чи обмеженим часом на вирішення [44, с. 150].

Залежно від характеру вирішуваної проблеми, проблемні завдання можна поділити на такі:

1. Визначення причинно-наслідкових зв'язків.
2. Усвідомлення процесу історичного розвитку.
3. Встановлення зв'язку між фактами, подіями, явищами та епохами.
4. Виявлення прогресивності історичного явища.
5. Визначення структури об'єкта та взаємозв'язків між його елементами.
6. Визначення етапів та періодів розвитку історичного явища.
7. Оцінка характеру та значення явища, а також отримання уроків історії з минулих фактів [25, с. 82].

Проблемна задача – це форма подачі навчального матеріалу, що містить заздалегідь визначені умови, але невідомі дані. Для пошуку цих даних учень повинен активно застосовувати розумову діяльність, аналізувати факти та виявляти причинно-наслідкові зв'язки. Задача часто містить реальне або уявне протиріччя, яке ускладнює пізнавальний процес. Як і в разі проблемних запитань та завдань, проблему не можна розв'язати просто через згадування попередніх знань – необхідно проводити роздуми, шукати зв'язки і добирати аргументи. Структура проблемної задачі включає три компоненти: умови (дані), вимогу та невідоме. Рішення може бути подане у вигляді словесних міркувань, письмових висновків, есе чи навчальних проектів [15, с. 166].

Дослідницька діяльність на уроках історії найкраще реалізується під час роботи учнів з історичними джерелами. Основні цілі цього виду діяльності

полягають у: 1) залученні уваги учнів до історичних фактів та підвищенні емоційної складової навчання; 2) ознайомленні учнів з методами дослідження, які використовує історик, а також з різними історичними джерелами; 3) формуванні в учнів самостійного наукового підходу до джерел історичних знань і розвитку відповідних навичок: визначення, аналізу, критики, порівняння з іншими джерелами та використання їх для доведення власних висновків.

Робота з історичними джерелами водночас створює можливості для застосування проблемного підходу на уроках історії, проте це повинно здійснюватися з урахуванням психологічних аспектів, важливих для ефективності проблемного навчання. Зокрема, проблемні ситуації повинні відповідати цілям формування системи знань, бути доступними для учнів та відповідати їхнім пізнавальним можливостям. Вони мають стимулювати пізнавальну активність учнів, викликати їхній інтерес до пошуку рішень. Завдання повинні бути такими, щоб учні не могли їх виконати лише за допомогою вже здобутих знань, але й забезпечували можливість для самостійного аналізу та пошуку нових рішень. При створенні проблемної ситуації важливо враховувати реальні суперечності, які мають значення для учнів, адже лише в такому випадку ситуація стане потужним стимулом для пізнавальної діяльності та мотивації.

Історія має значний вплив на розвиток особистості, адже вона є не лише навчальним предметом, а й важливим супутником на життєвому шляху людини. Ефективність впливу уроків історії на процес формування особистості залежить від рівня розвитку критичного мислення учнів. Оскільки слово «критичне» містить оцінний аспект, процес розвитку критичного мислення на уроках історії України зосереджений на формуванні в учнів здатності аналізувати та критично оцінювати різні інтерпретації історичних подій, що включає розвиток навичок оцінної діяльності. Важливо, щоб оцінка була конструктивною, зокрема як позитивні, так і негативні аспекти. Історичне мислення формується через комунікацію, де висновки не передаються в

готовому вигляді від вчителя до учнів, а виникають на основі власного пізнавального досвіду [56, с. 90].

Як стверджують фахівці, критичне мислення можна розвинути лише через розв'язання проблемних завдань. Теоретики критичного мислення підкреслюють, що саме суперечлива ситуація є поштовхом до критичного розмірковування. Одним з основних умінь у критичному мисленні є висування гіпотез, оскільки наявність проблеми передбачає формулювання припущень про можливі шляхи її вирішення. Зосередження на проблемах стимулює природну допитливість учнів та сприяє розвитку критичного мислення. Аналізуючи дані, працюючи з текстами, порівнюючи різні точки зору та використовуючи можливості колективного обговорення, учні шукають відповіді на питання, які їх справді хвилюють. Психологи також звертають увагу на цей процес. С. Рубінштейн зазначає, що першим етапом мислення є проблемна ситуація, адже мислити людина починає, коли виникає потреба зрозуміти щось нове. Мислення завжди розпочинається з питання, здивування або нерозуміння, а також з протиріччя. Саме проблемна ситуація є стимулом для включення учня в мисленнєвий процес [51, с. 11]. Навчально-пізнавальна діяльність, за цим підходом, направляється і організовується через систему проблемних ситуацій. Тому навчання критичного мислення в учнів починається з формування проблемної ситуації на основі історичного матеріалу. Теоретичні засади створення таких ситуацій були викладені І. Лернером у 60-х роках, який підкреслював необхідність подачі історичного матеріалу в структурованому вигляді, згідно з діалектичними законами, та застосування здобутих знань для розв'язання пізнавальних завдань. Завдання повинні бути відібрані так, щоб охопити основні типи проблем і методів історичної науки, передбачати різні рівні складності. Згодом на основі цієї теорії методисти розробили збірники проблемних завдань для різних класів, що сприяють розвитку критичного мислення. Після постановки проблеми потрібно організувати навчальний процес як дослідження учнями матеріалу за допомогою спеціально розроблених запитань та завдань, розв'язання яких потребує високого рівня мисленнєвих

операцій – аналізу, синтезу та оцінки. Отже, уроки, що сприяють розвитку критичного мислення, передбачають ретельне планування проблемної ситуації, відбір відповідних методів та очікуваних результатів навчання [14, с. 90].

Згідно з думкою С. Терно, важливо розробити та впровадити в навчальний процес дослідницькі завдання і створити відповідні педагогічні умови, які сприятимуть розвитку таких якостей особистості, як синтетичне мислення (уміння знаходити зв'язки, які не завжди очевидні), здатність ставити під сумнів усталені принципи та ідеї, обдуманий ризик, терпиме ставлення до чужих помилок, пошук проблем, що потребують творчого підходу, а також уміння визначати і формулювати проблеми. Тому вивчення історії має бути організоване як критичне осмислення історичних подій через розв'язування проблемних завдань.

На практиці ці завдання можуть виглядати таким чином: по-перше, учням можна запропонувати знайти рішення проблем, з якими колись зіштовхувалися відомі історичні постаті, при цьому обґрунтувавши свої рішення. По-друге, можна ввести завдання на розв'язання проблемно-пізнавальних задач, щоб перевірити, наскільки обґрунтовані ті чи інші історіографічні оцінки. По-третє, варто тренувати учнів у виконанні вправ з ретроальтернативістики, тобто в будуванні альтернативних сценаріїв розвитку реальних подій минулого. По-четверте, потрібно спробувати визначити та переформулювати проблеми, з якими стикалися люди в минулому, шукати неочевидні проблеми або можливі правильні рішення тих ситуацій. Таким чином, розвиток критичного мислення учнів можна забезпечити через введення завдань на узагальнення і застосування понять, а також перевірку обґрунтованості історіографічних оцінок і подібних аспектів [52, с. 30].

Метою вчителя історії при застосуванні проблемного навчання є підвищення рівня розумової діяльності учнів і навчання їх не окремим випадковим діям, а системі розумових операцій, властивих для вирішення нестандартних завдань, які потребують творчого підходу. Важливо спонукати учнів до роздумів, самостійного пошуку відповідей та прийняття рішень. За

таких умов здобувачі освіти стають активними учасниками уроку, а отже, й власного життя. Найкращим способом залучити учнів до активного пізнання є використання проблемних запитань, які стимулюють їх розмірковувати над навчальним матеріалом.

Учитель має створити систему, що включає проблемні ситуації, виклад навчального матеріалу з його частковим або повним поясненням і управління діяльністю учнів, спрямовану на засвоєння нових знань. Відповідно, сучасний урок історії з використанням проблемного навчання має виглядати так:

1. Урок як трибуна протиріч і проблем для учнів, що змушує вчителя постійно вдосконалювати навчально-пізнавальну діяльність, вносити нововведення.
2. Урок як система педагогічної діяльності вчителя, що сприяє формуванню в учнів умінь самостійно пізнавати нове й здобувати знання.
3. Урок не тільки як процес пізнання світу, але й як процес пізнання себе.

Ключовими умовами успішності проблемного навчання є:

1. Забезпечення достатньої мотивації, що викликає інтерес до розв'язуваної проблеми.
2. Забезпечення посильності роботи з виникаючими проблемами на кожному етапі навчання, з урахуванням співвідношення відомого й невідомого.
3. Значущість отриманої інформації для учнів у процесі вирішення проблеми.
4. Важливість діалогічного, доброзичливого спілкування вчителя з учнями, в якому всі думки та гіпотези учнів заслуховуються та заохочуються [63, с. 62].

Важливо зазначити, що в багатьох завданнях комбінуються різні типи проблемних ситуацій. Учителю слід навчитися їх розпізнавати, щоб подавати їх у збалансований спосіб або спеціально конструювати ті, які зустрічаються рідше в практиці учнів. Однак необхідно пам'ятати, що жодна типологія не визначає ступінь складності проблемних завдань, а досягти бажаного рівня

розвитку кожного учня неможливо без поступового ускладнення завдань. Отже, проблемне навчання на уроках історії допомагає учням розвивати здатність до творчого мислення, формулювання власних думок, трактування історичних фактів та підготовки висновків. При такому підході історичний матеріал стимулює самостійну пізнавальну діяльність учнів, активізує їх увагу та сприйняття. Кожне проблемне завдання включає елементи проблемної ситуації. Для ефективного розвитку творчого мислення у школярів учителю важливо знати типології проблемних ситуацій, що дозволяє йому свідомо і цілеспрямовано створювати та використовувати їх [57, с. 88].

Проблеми можуть бути виражені через проблемне питання, задачу та завдання. Проблемне питання може бути представлене як самостійна форма мислення чи окреме висловлювання, яке потребує відповіді. Проблемна задача – це елемент змісту проблемного навчання, що включає задані умови та невідомі дані, пошук яких вимагає від учнів активного аналізу фактів, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення та систематизації. Проблемне завдання передбачає вказівку учням на самостійну пошуково-пізнавальну діяльність, спрямовану на досягнення необхідного результату.

Варто зазначити, що проблемні питання, задачі та завдання мають відповідати змісту і цілям навчання; бути достатньо складними і містити протиріччя; охоплювати широкий спектр дрібних питань; пропонувати різні точки зору та оцінки; створювати труднощі, які стимулюють функціонування проблемної ситуації; враховувати потреби і інтереси учнів, їх вікові особливості; а також заохочувати учнів до участі в доборі проблем і розробці плану дій та способів їх вирішення [21, с. 115].

Отже, проблемне навчання на уроках історії України є ефективним методом розвитку критичного мислення учнів, що сприяє їхній активній пізнавальній діяльності. За допомогою створення проблемних ситуацій учні навчаються самостійно шукати відповіді на важливі історичні питання, аналізувати факти та формулювати власні висновки. Цей підхід стимулює розвиток творчих умінь, наприклад, синтезу, оцінки та критичного осмислення

історичних подій. Завдяки використанню проблемних задач і завдань учні не тільки здобувають нові знання, але й удосконалюють навички самостійного навчання та аргументації. Проблемне навчання, яке орієнтує учнів на дослідження й обговорення історичних фактів, сприяє формуванню глибокого розуміння минулого та розвитку здатності до самостійних рішень у майбутньому. Проблемне навчання також дозволяє вчителю гнучко диференціювати завдання, враховуючи індивідуальні потреби й рівень підготовки учнів. У процесі пошуку відповіді на проблемне питання учень виконує цілісний цикл пізнавальної діяльності – від постановки проблеми до узагальнення висновків. Водночас учитель виступає не як джерело готової інформації, а як модератор, що підтримує самостійний пошук і критичний аналіз. Тому проблемне навчання є не лише сучасною педагогічною технологією, а й важливим чинником формування активної, відповідальної та освіченої особистості.

РОЗДІЛ 4

МЕТОДИКА ФОРМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ЗАКОНОДАВЧИХ ДЖЕРЕЛ ДОБИ УНР І ЗУНР НА УРОЦІ УЗАГАЛЬНЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ

Сучасна історична освіта має на меті не лише передачу знань про минуле, а й формування критичного мислення, здатності до аналізу та осмислення історичних процесів через призму правових, соціальних і економічних змін.

Сьогодні Україна проходить через найтяжчі випробування за весь період своєї незалежності. Повномасштабне вторгнення російської Федерації, розпочате 24 лютого 2022 року, є спрямованим проти української державності й має ознаки геноциду українського народу. Цей злочин включає не лише фізичне знищення українців, а й спробу ліквідувати їх як політичну націю, зруйнувати українські міста й села, стерти історичну пам'ять і національну самосвідомість. У такій ситуації надзвичайно важливого значення набуває національна ідея, яка виступає рушієм економічного і соціального розвитку держави, зміцнення національної єдності й формування громадянського патріотизму. Національна ідея – це уявлення громадян про найкращу форму національного згуртування, яка сприяє добробуту кожного та розвитку нації в цілому [50, с. 16].

Сьогодні саме освіта має виконати важливу місію – сприяти розвитку особистісного потенціалу для втілення національної ідеї. Значний внесок у формування національної ідеї в молодого покоління здійснює шкільна історична освіта. Вивчення історії відіграє ключову роль у досягненні головної мети загальної середньої освіти – розвитку та соціалізації здобувачів освіти, а також у формуванні їхньої національної самосвідомості.

Процес консолідації української нації, який посилюється в умовах тривалої російсько-української війни, особливо після повномасштабного вторгнення Росії, чітко демонструє значущість шкільної історичної освіти. Її завданням є формування вільної особистості, яка поділяє національні й загальнолюдські

цінності. Саме через вивчення історії має виховуватися громадянська свідомість, що ґрунтується на патріотичному відчутті належності до своєї держави, її історичного минулого, політичної традиції та культурної спадщини.

Ця мета має знаходити своє втілення через конкретні завдання, серед яких:

- оволодіння системними знаннями про факти, події, явища та тенденції в Україні та світі з урахуванням таких підходів, як цінність людського життя, досвід українського державотворення, утвердження єдності й соборності українського народу, значення європейських культурних і правових традицій для розвитку суспільства, а також зміцнення національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності кордонів України в контексті глобального історичного розвитку;
- розвиток історичного, критичного та творчого мислення, здатності усвідомлювати логіку історичних процесів і виклики, які постають перед Україною та світом;
- формування розуміння національних інтересів, усвідомлення важливості захисту державного суверенітету та територіальної цілісності в умовах сучасних військово-політичних, інформаційних та інших загроз;
- залучення до духовних і культурних цінностей, історико-культурної спадщини українського народу;
- формування політичної та правової культури, громадянської самосвідомості, поваги до державних символів України, що має поєднуватися з національними та загальнолюдськими цінностями [60, с. 390].

Однією з важливих тем, що дозволяє краще зрозуміти етапи національного державотворення в Україні, є юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР. Отож, розглянемо більш детально стратегії впровадження цієї теми у навчальний процес ЗЗСО.

Для ефективного вибору методів та прийомів, які варто використовувати у освітньому процесі під час вивчення означеної теми, доцільно розглянути навчально-методичний комплекс із дисциплін, що передбачають інтеграцію

теми юридичних основ соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР, зокрема, історії та громадянської освіти.

Дана тема детально розкрита у розділі 3 «В боротьбі за українську незалежність» з історії України для 10 класу [47], де розглядаються ключові події та етапи боротьби українських національних сил за державність у період 1917–1921 років. Важливу увагу приділено діяльності Центральної Ради, проголошенню Української Народної Республіки, а також революційним змінам, які супроводжували цей період. Зокрема, описано боротьбу за соціально-економічні реформи, встановлення національного суверенітету та дипломатичну діяльність українських урядів. Розділ також висвітлює взаємодію з іншими державами та їх вплив на формування політичного курсу УНР і ЗУНР, що дає змогу учням глибше зрозуміти складність і багатогранність процесу становлення незалежної української держави.

Тему «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР: аналіз законодавства і практики його втілення» можна ефективно прив'язати до підпункту «Правова держава» в розділі «Демократичне суспільство та його цінності» програми з громадянської освіти для 10 класу [46, с. 14]. У вимірі правової держави особливу увагу слід звернути на те, як створення та втілення законодавства в умовах непевності та зовнішніх загроз у часи Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки мало на меті закласти основи правового регулювання соціально-економічних відносин. Законодавчі ініціативи обох урядів попри складну політичну ситуацію намагались забезпечити права громадян та реалізувати принципи соціальної справедливості, що є важливою частиною правової держави. Аналіз цих законів і практик допоможе зрозуміти, як навіть у період державної нестабільності прагнення до правового порядку та соціальних реформ визначали розвиток української правової системи. Крім того, це дозволить оцінити вплив цих ініціатив на формування демократичних цінностей у суспільстві того часу.

Дослідивши навчальні програми з означених дисциплін, варто також звернути увагу і на рівень висвітлення теми дослідження у підручниках для 10 класу. Для обрано підручник з історії України для 10 класу авторства О. Струкевича та підручник із громадянської освіти для 10 класу авторів П. Вербицької та О. Волошенюка. Розглянемо більш детально, як тема дослідження розкрита у цих підручниках.

У підручнику О. Струкевича з історії України для 10 класу [48] тема «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР: аналіз законодавства і практики його втілення» детально розкрита у параграфах 9 «Західно-українська народна республіка» та частково у параграфі 10 «Російсько-більшовицька окупація України». Автор приділяє увагу важливим напрямом соціально-економічної політики цих урядів, ілюструє матеріал за допомогою світлин, схем і таблиць, що дозволяють краще зрозуміти складність періоду та процеси, які відбувалися в Україні того часу. Важливим елементом підручника є рубрика з тлумаченням термінів, яка допомагає учням зрозуміти специфічні поняття та історичні терміни, що стосуються теми. Ілюстрації та схеми також демонструють взаємозв'язки між політичними, економічними та соціальними процесами в Україні під час національних революцій, що допомагає сформувати цілісне уявлення про юридичні засади політики УНР і ЗУНР у вимірі боротьби за українську незалежність та розвитку правових інститутів. Також використання цих матеріалів сприяє кращому сприйняттю складних історичних подій учнями та заохочує до поглибленого аналізу історичних процесів.

Тема «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР» може бути ефективно розкрита у вимірі правової держави, що є важливим аспектом громадянського суспільства. Підручник П. Вербицької та О. Волошенюк з громадянської освіти для 10 класу в параграфі 4.4 «Що таке громадянське суспільство і яка роль у ньому належить правовій державі» [45] детально розглядає принципи правової держави, зокрема верховенство права, незалежність суддів та захист прав і свобод людини. Ці принципи можна

застосувати для аналізу політики УНР і ЗУНР щодо розвитку правових норм і інституцій, які мали за мету забезпечення соціальної справедливості та стабільності. Важливим напрямом є те, як правова держава впливала на соціально-економічні реформи та законодавчі ініціативи, зокрема в контексті земельної реформи та працевлаштування. Окрему увагу слід звернути на те, як в умовах революційних перетворень і відсутності стабільності уряду намагалися побудувати правові інститути, що сприяли розвитку демократичної держави. Таким чином, через призму правової держави можна оцінити намагання УНР і ЗУНР створити правовий порядок в умовах боротьби за незалежність та національне самовизначення.

Таким чином, після розгляду навчально-методичного комплексу постає питання про доцільність використання тих чи інших навчальних методів, що дали б змогу ефективно репрезентувати цю тему учням. На мою думку, найбільш ефективними є методи проєктного навчання, а також дослідницької роботи із автентичними джерелами. Також варто звернути увагу на той факт, що ці методи є певною мірою універсальними, оскільки їх інструментарій дає змогу використовувати ці методи як на уроках історії, так і на уроках із суспільствознавчих дисциплін (зокрема, і на уроках громадянської освіти). Отож, розглянемо більш детально специфіку застосування цих методів під час дослідження теми «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР: аналіз законодавства і практики його втілення».

Заклади середньої освіти створюють можливості для активної участі учнів у проєктній роботі, не лише в межах навчального процесу, але й поза класом, що дозволяє поєднувати теоретичні знання з практичними навичками, допомагає учням приймати креативні рішення та закріплювати їх через практичний досвід. Під час роботи над проєктами учні вчаться взаємодіяти у колективі, обмінюючись досвідом з іншими, аналізувати власні помилки та розвивати свої навички, що стимулює їх пізнавальний інтерес, а здобуті самостійно знання стають більш глибокими і практично орієнтованими.

Використання методу проєктів сприяє постійному розвитку учнів, удосконаленню їхніх здібностей і якостей, необхідних для успішної професійної діяльності в сучасному конкурентному середовищі [31, с. 12]. Метод проєктів також сприяє формуванню в учнів відповідальності за результати своєї роботи, оскільки вони беруть активну участь у плануванні, виконанні та презентації проєктів. Учні отримують можливість розвивати лідерські якості, вміння ефективно розподіляти обов'язки в команді та працювати в умовах дедлайнів. Залучення до проєктної діяльності дозволяє інтегрувати знання з різних предметів, формує системне мислення та здатність вирішувати складні завдання. Важливим є те, що такі підходи мотивують учнів до самостійного навчання, адже успіх у реалізації проєкту залежить від їхньої ініціативи та наполегливості. Таким чином, заклади загальної середньої освіти створюють умови для всебічного розвитку особистості, підготовки учнів до активної участі в суспільному житті та успішної адаптації в сучасному світі.

У контексті проєктної технології навчання особливу увагу слід приділяти створенню таких умов, за яких учні мають змогу набути практичного досвіду самостійної діяльності. Йдеться, зокрема, про формування вміння шукати й застосовувати знання у нових життєвих або навчальних ситуаціях. Важливо також розвивати навички командної роботи, вміння виконувати різні соціальні ролі в межах спільної діяльності, що сприяє як особистісному, так і соціальному розвитку.

Одним із ключових напрямів є розширення взаємодії учнів з різними соціальними середовищами, знайомство з культурним розмаїттям, формування вміння бачити проблему з різних точок зору. Проєктна діяльність дозволяє розвивати дослідницьке мислення, заохочує до практичного застосування результатів роботи, а також сприяє розвитку відповідальності, здатності передбачати наслідки власних дій і рішень.

У Новій українській школі (НУШ) проєктна технологія виконує низку важливих функцій: розвивальну (сприяє розвитку навичок, умінь і особистісних якостей, зокрема компетентностей), навчальну (формує систему наукових

понять і вдосконалює когнітивні процеси), комунікативну (розвиває досвід ефективної взаємодії), ціннісно-орієнтаційну (спрямовує діяльність на засвоєння певних цінностей), критеріально-оціночну (забезпечує оцінювання результатів за заздалегідь визначеними критеріями), функцію соціалізації (допомагає здобути соціальний досвід), індивідуалізації (враховує унікальність кожного учня), а також гуманізації (центральною фігурою навчального процесу є особистість дитини).

Проектна технологія в умовах НУШ забезпечує цілеспрямовану діяльність школярів, у процесі якої вони не лише актуалізують знання та вміння, отримані на традиційних уроках, але й здобувають власний досвід їх практичного застосування, що є основою для формування повноцінної компетентності. Результатом успішного впровадження проектного навчання стає не лише засвоєння знань, умінь і навичок, а й розвиток нових особистісних якостей – компетентностей, що цілеспрямовано формуються в ході проектної діяльності під час вивчення різних предметів, особливо інформатики, іноземної мови, трудового навчання, географії, літератури, а також історії

Метод проектів можна ефективно застосовувати на уроках історії та громадянської освіти при вивченні теми «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР». Учні можуть створювати проекти, які зосереджуються на аналізі ключових законів та нормативних актів, ухвалених під час існування цих урядів, порівнювати їх з сучасними правовими системами. Робота в групах дозволить учням розподіляти завдання, зібрати необхідну інформацію та представити результати дослідження в вигляді презентацій або наукових статей, що сприятиме розвитку критичного мислення, уміння працювати з джерелами та аргументувати власну думку. Окрім цього, проектна діяльність дозволить учням краще усвідомити взаємозв'язок між законодавчими ініціативами того часу та їхнім впливом на соціально-економічний розвиток України.

Візуалізація може бути ефективно використана на всіх етапах уроку: під час введення нового матеріалу, його повторення, закріплення, узагальнення та

систематизації знань, роботи з текстами, самостійної роботи та домашнього завдання. Це допомагає формувати інформаційну компетентність учнів. Одним із популярних способів візуалізації на уроках історії є інтелект-карти, які базуються на асоціативних зв'язках між елементами, що допомагає краще запам'ятовувати матеріал. Інтелект-карта поєднує різні види діяльності: пізнавальну, художньо-продуктивну, мовленнєву та навіть рухову. Іншим методом візуалізації є створення «хмари слів», що дозволяє візуально відобразити терміни, поняття та дати з теми. Така «хмара» може бути використана для формулювання навчальних цілей, перевірки знань, закріплення матеріалу та як домашнє завдання, і її можна легко створити за допомогою спеціальних додатків [61, с. 124]. Крім інтелект-карт і «хмар слів», візуалізацію можна реалізовувати через створення хронологічних таблиць, історичних діаграм, графіків, а також використання інфографіки. Ці інструменти дозволяють узагальнювати великий обсяг інформації та робити її доступною для сприйняття учнями. Використання візуальних матеріалів сприяє розвитку критичного мислення, адже учні вчаться аналізувати й порівнювати дані, знаходити закономірності та робити висновки. Наприклад, створення історичних інфографік допомагає учням краще зрозуміти причини, перебіг і наслідки подій. Візуалізація також може бути інтерактивною – через онлайн-платформи, де учні самостійно створюють схеми або карти. Такий підхід робить навчання цікавішим і сприяє формуванню навичок роботи з сучасними технологіями.

Дослідження свідчать, що візуальні образи сприймаються людиною краще, ніж текстова інформація. У зв'язку з цим зростає значення представлення матеріалу у вигляді схем, інфографіки, презентацій, відео чи навіть простих ілюстрацій, що обґрунтовує необхідність інтеграції в освітній процес різноманітних прийомів візуалізації, які поєднують розвиток критичного мислення, зорового й слухового сприйняття, а також візуальної грамотності. Такі прийоми не лише сприяють кращому засвоєнню навчального

матеріалу, а й емоційно зацікавлюють учнів, викликають в них щирий інтерес до предмета й стимулюють активну пізнавальну діяльність.

Візуалізація історичних фактів виступає ефективним засобом передання знань про минуле, робить складні події та явища більш зрозумілими й доступними для сприйняття. Візуалізація не тільки відображає історичну інформацію, а й надає їй нову інтерпретацію через різноманітні форми – від карт, діаграм і схем до анімації та тривимірного моделювання. Завдяки візуалізації можна чітко продемонструвати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, їхній послідовний розвиток у часі, зміни кордонів і ресурсного потенціалу, а також у новому світлі представити архівні матеріали й історичні зображення.

Застосування візуалізації історичних фактів є дієвим інструментом у навчальному процесі, під час створення презентацій чи виконання дослідницьких завдань. Історичні події можна ефективно подати у формі хронологічної шкали, де кожна подія розміщується відповідно до дати її виникнення, що дозволяє наочно відстежити послідовність та взаємозв'язок між ними. Часові шкали дозволяють відобразити історичні події в хронологічному порядку, що дає змогу зрозуміти взаємозв'язок між ними та вплив одних на інші. Вони не лише визначають часові межі подій, але й демонструють, як кожна з них могла змінити політичну, економічну або військову ситуацію. Наприклад, за допомогою хронологічної шкали можна показати етапи розвитку держав та культур. Такі шкали можна адаптувати до різних тематик – політичної, культурної, економічної або військової історії. Для культурної історії України, наприклад, можна створити шкалу, що відображатиме основні етапи розвитку літератури, музики чи мистецтва [22, с. 126].

Створення інтелект-карт та хмар слів на уроках історії та громадянської освіти може бути ефективним методом для засвоєння теми «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР». Для інтелект-карт учні можуть розподіляти основні закони та нормативні акти, що були

ухвалені в цей період, і пов'язувати їх з конкретними економічними та соціальними факторами, що допоможе візуалізувати взаємозв'язки між законодавством та його практичною реалізацією. Хмари слів можуть бути використані для формулювання ключових термінів і понять, зокрема, «соціальна політика», «економічні реформи», «Директорія УНР», «ЗУНР» тощо. Створюючи хмару слів, учні будуть звертати увагу на важливі елементи цієї теми, що сприятиме їхньому кращому запам'ятовуванню та розумінню матеріалу. Ці методи можна використовувати для узагальнення, перевірки знань та активізації мислення учнів.

Тему «Юридичні аспекти соціально-економічної політики Директорії УНР та ЗУНР» доцільно проводити як практичне заняття, адже ця тема поєднує правові, політичні та економічні складові, які краще засвоюються через активну діяльність учнів. Практичні форми роботи дозволяють не лише засвоїти матеріал на рівні фактів, але й навчитися аналізувати джерела, порівнювати документи, висловлювати аргументовану думку, формувати критичне мислення. Такі заняття особливо корисні для розвитку ключових компетентностей, визначених сучасною освітньою програмою.

На уроках доцільно використовувати різні види завдань, які сприяють глибшому розумінню теми: вікторини на закріплення базових понять, складання хронологічної стрічки для відстеження послідовності політичних рішень, аналітичну роботу з історичними джерелами – зокрема деклараціями, законопроектами, зверненнями. Важливими є завдання на стислий виклад змісту нормативно-правових актів, створення флеш-карт для закріплення ключових термінів та осіб, а також робота з картами для просторового аналізу соціально-економічної політики обох державних утворень.

Крім того, ефективно працюють інтерактивні методи, що активізують мислення й уяву учнів. Зокрема метод «Кола Вена» дозволяє порівняти підходи Директорії УНР і ЗУНР до аграрної чи трудової політики. Такий підхід робить тему не лише зрозумілою, а й цікавою для учнів.

Дослідницька компетентність є цілісною інтегрованою характеристикою особистості, яка поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід дослідницької діяльності, а також ціннісні орієнтації та особистісні якості. Вона проявляється у здатності самостійно здійснювати дослідження з метою здобуття нових знань, використовуючи методи наукового пізнання, критичне мислення та творчий підхід. У процесі навчання дослідницька компетентність формується через залучення учнів до активного пізнання, особливо під час вивчення предметів, що передбачають роботу з джерелами, аналіз історичних подій і процесів [18, с. 61].

Дослідницька діяльність учнів на уроках історії полягає в систематичній пошуковій роботі, що базується на аналізі відповідних джерел, що дозволяє учням самостійно досліджувати суть історичних подій, явищ та процесів. Така діяльність охоплює кілька етапів, властивих науковому дослідженню:

- визначення досліджуваної історичної проблеми,
- ознайомлення з джерелами та їх аналіз,
- безпосереднє проведення дослідження,
- аналіз отриманих результатів, узагальнення та формулювання висновків,
- оформлення результатів дослідження.

Сучасні підходи до навчання, які підкреслюють необхідність постійного розвитку, зумовлюють нові способи проведення учнівських досліджень. Це передбачає застосування як емпіричних, так і теоретичних методів. Серед емпіричних можна відзначити фіксацію фактів, структурування матеріалу в схемах, таблицях, графіках, проведення анкетування тощо. Теоретичні методи навчання включають аналіз і синтез джерел з проблем вітчизняної та світової історії, застосування аналогії, порівняння, систематизації, узагальнення фактів і понять, а також визначення і обґрунтування закономірностей історичного розвитку [30]. Важливим напрямом сучасних підходів до навчання є інтеграція міждисциплінарних досліджень, що дозволяє учням ширше поглянути на історичні процеси, розуміти їх взаємозв'язок з іншими науками. Активне

використання цифрових технологій, таких як інтерактивні карти, онлайн-архіви та віртуальні музеї, розширює можливості для дослідницької роботи. Особливу увагу приділяють розвитку критичного мислення учнів, що сприяє глибшому розумінню історичних подій і процесів. Залучення учнів до проєктної діяльності стимулює їх до самостійного пошуку інформації та творчого підходу до її представлення.

Більшість науковців погоджуються з тим, що розвиток дослідницької компетентності учня повинен відбуватися в умовах системного та безперервного навчального процесу, із зверненням уваги на технологічність і передбачуваність результатів освіти. Дослідницька компетентність охоплює інтегровану особистісну якість учня, що проявляється у готовності та здатності до дослідницької діяльності, зокрема в умінні генерувати нові ідеї та гіпотези, працювати з різними джерелами інформації та знаходити найбільш ефективні способи вирішення навчальних завдань. У контексті історії дослідницька компетентність пов'язана з відкриттям як суб'єктивно, так і об'єктивно нових історичних знань, що виражається через пізнавальну мотивацію і дослідницьку активність особистості.

Формування дослідницької компетентності учнів є цілеспрямованим і детальним процесом, що вимагає активної участі як самих учнів, так і педагогів. Згідно з аналізом літератури та результатами попередніх досліджень, можна виділити кілька факторів, які сприяють розвитку дослідницької компетентності учнів під час навчання історії: 1) орієнтація навчального процесу на досягнення учнями конкретного результату (новий досвід, знання, повідомлення, презентація, дослідницька робота, проєкт тощо); 2) дослідницька діяльність повинна базуватися на вивченні різноманітних джерел інформації; 3) при відборі та структуруванні навчального матеріалу вчителі і автори підручників повинні сприяти розвитку пізнавальної самостійності та творчості учнів, а також навчати методам наукового мислення; 4) навчальне навантаження має бути доступним і відповідати віковим можливостям учнів; 5) вчитель повинен створювати сприятливу та доброзичливу психологічну

атмосферу, забезпечувати оптимальні умови для дослідницької діяльності [33, с. 139].

П. Мороз та І. Мороз виокремлюють п'ять компонентів дослідницької компетентності: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-евристичний, практично-пошуковий, комунікативно-презентаційний і рефлексивний. Їх зміст подано в таблиці (Додаток А).

Дослідницька діяльність учнів з використанням автентичних джерел під час вивчення теми «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР» може починатися з аналізу законодавчих актів того часу. Учні можуть досліджувати оригінальні тексти законів, указів та декретів, порівнювати їх із сучасним законодавством і аналізувати вплив на соціально-економічну ситуацію. Під час роботи з документами учні повинні вивчати вимір історичних подій, які вплинули на прийняття цих актів, а також практичну реалізацію політики в умовах того часу. Школярі можуть створювати порівняльні таблиці, графіки чи діаграми, що демонструють зміни в економічній і соціальній ситуації під впливом законодавчих реформ.

Таким чином, методичні аспекти застосування теми «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР» на уроках історії та суспільствознавчих дисциплін сприяють формуванню в учнів розуміння важливості історичних та правових факторів державотворення в Україні. Використання автентичних джерел дозволяє учням не лише вивчати конкретні нормативно-правові акти, а й розвивати навички аналізу, порівняння та узагальнення фактів, що формують історичну картину подій того часу. Тема сприяє розвитку критичного мислення, оскільки учні вчаться оцінювати реформи Директорії та уряду ЗУНР з огляду на їх вплив на соціально-економічне становище країни. Інтеграція цієї теми в уроки історії та суспільствознавства дозволяє не лише краще пізнати національні традиції правотворчості, але й розвинути аналітичні та дослідницькі навички, що є важливими для подальшого навчання та професійного розвитку учнів.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження теми «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР: аналіз законодавства і практики його втілення» вдалось сформулювати такі висновки:

1. З'ясовано, що формування правових основ соціально-економічної політики УНР та ЗУНР стало ключовим етапом у процесі розбудови національної державності в Україні. Обидві республіки прагнули закласти правові засади для економічного розвитку, зосередившись на аграрних реформах, захисті трудових прав громадян і підтримці національної промисловості. В УНР основна увага приділялася проведенню земельної реформи та забезпеченню соціальних гарантій для робітників, що відповідало ідеалам демократичного суспільства. ЗУНР, своєю чергою, впроваджувала соціально-економічні норми, спрямовані на захист прав національних меншин, розвиток освіти й культури. Попри складні обставини, обидві держави прагнули забезпечити рівноправність громадян, закладаючи основи правової державності та фундамент для подальшого розвитку української нації.

2. Досліджено, що соціально-економічні реформи УНР та ЗУНР, були спрямовані на створення незалежних українських держав із сильною економічною основою. УНР прагнула впровадити прогресивні зміни – земельну реформу, українізацію, соціальну орієнтацію економічної політики. Проте через війни й політичну нестабільність більшість реформ не вдалося реалізувати повністю. ЗУНР також ініціювала реформи в аграрній, освітній і релігійній сферах, однак військова окупація та зовнішнє втручання істотно обмежили ефективність їх впровадження. Досвід обох республік підтверджує, що зовнішньо- та внутрішньо-політична стабільність є необхідною умовою для реалізації соціально-економічних перетворень.

3. Проаналізовано, що економічна політика УНР та ЗУНР мала помітний на процеси державного будівництва та розвитку суспільства, однак її ефективність була істотно обмежена соціально-політичною нестабільністю. УНР прагнула впровадити аграрні й трудові реформи, але значна частина

ініціатив залишилася нереалізованою через слабкість державних інституцій. ЗУНР, своєю чергою, зосередилася на боротьбі з соціальною нерівністю, намагалася перерозподілити ресурси на користь титульної нації. Це сприяло підтримці з боку селян і робітників, але, водночас призвело до конфліктів з єврейською та польською громадами, спричинило економічні обмеження та дискримінацію, що вплинуло на соціальну гармонію. Як наслідок, економічна політика обох урядів не забезпечила сталого розвитку, що стало одним із чинників їхньої поразки.

4. Визначено, що проблемне навчання на уроках історії України є ефективним методом розвитку критичного мислення учнів. Створення проблемних ситуацій стимулює активну пізнавальну діяльність, спонукає до самостійного пошуку відповідей на важливі історичні питання, аналіз фактів, формуванню власних висновків. Такий підхід розвиває уміння синтезувати, оцінювати й осмислювати історичні події. Завдяки використанню проблемних задач і завдань учні не тільки здобувають нові знання, але й практикують дослідницькі навички, вміння аргументувати власну позицію. Проблемне навчання сприяє формуванню глибокого розуміння минулого та розвитку здатності до самостійних рішень у майбутньому.

5. Окреслено, що методичні аспекти вивчення теми «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР» на уроках історії та суспільствознавства сприяють формуванню усвідомлення значущості правових і історичних чинників у процесі державотворення. Аналіз автентичних джерел дозволяє не лише ознайомитися з нормативно-правовими актами того періоду, а й розвивати в учнів уміння порівнювати, узагальнювати та аналізувати історичні явища. Такий підхід сприяє вдосконаленню критичного мислення, засвоєнню національних правотворчих традицій з точки зору їхнього впливу на соціально-економічний стан країни і формує аналітичні, дослідницькі компетентності, необхідні та важливі для подальшого навчання й професійного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Опубліковані документи і матеріали

1. Декларація Української Директорії, що зробила Директорія. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18#Text> (дата звернення: 24.12.2024).
2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920: Документи і матеріали. У 2 т. / Ред. кол.: В. Верстюк (відп. ред.). Т. 1. Київ: Вид-во Олени Теліги, 2006. 688 с.
3. Закон про форму української влади [ухвалений Конгресом Трудового Народу України] 1919. *Конституанта*. 28 січня 2004. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1919.html> (дата звернення: 23.12.2024).
4. Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. У 5 т. Том 2 / Керівник, відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 712 с.
5. Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. У 5 т. Том 3. Кн. 1: Соціально-економічні відносини і визвольні змагання / Керівник, відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 644 с.
6. Західно-Українська народна республіка 1918-1923. Документи і матеріали. У 5 т. Том 3. Кн. 2: Соціально-політичні процеси. Національно-культурне відродження / Укладачі: О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 680 с.
7. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. Київ, 1993. С. 102–103.
8. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню 13 падолиста 1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18#Text> (дата звернення: 26.12.2024).

II. Мемуари та спогади

9. Винниченко В.К. Відродження нації. Київ: Політ. видавництво України, 1990. Ч. 3. 535 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/1109-vinnichenko-v-vidrozhennya-natsiyi-ch-3/>. (дата звернення: 29.12.2024).

10. Гольдельман С. Листи жидівського соціал-демократа про Україну. Матеріали до історії українсько-жидівських відносин за час революції. Відень: «Гаймон», 1921. 81 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9944/file.pdf> (дата звернення: 19.01.2025).

11. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр. Відень: Б.в., 1922. Т. IV. 192 с.

III. Монографії і статті

12. Біднов В. Церковна справа на Україні. *Православний вісник*. 1993. № 1-3. С. 45.

13. Блажевич Ю. Релігійна політика Директорії УНР і Подільський регіон (1919–1920 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі*. 2017. Вип. 24. С. 44–57. URL: <http://mtsc.khpi.edu.ua/index.php/2309-8384/article/view/161009/160190> (дата звернення: 19.01.2025).

14. Бондарук І. Методика розвитку критичного мислення учнів у процесі навчання всесвітньої історії. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 39 (2). С. 88–94.

15. Браткевич А. Проблемне навчання на заняттях історії. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса: Видавничий дім. 2022. С. 163.

16. Бульчак С. Фінансова політика України на початку ХХ століття. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 2 (108). С. 144–151. URL: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/309283> (дата звернення: 20.01.2025).

17. Веденєєв Д. Становлення культурної дипломатії Української Народної Республіки періоду Директорії (1918–1920 рр.). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 18–22. URL:

<https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/175286> (дата звернення: 22.01.2025).

18. Головань М.С., Яценко В.В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць*. 2012. Випуск VII. С. 55-62.

19. Грибенко О. Історичний аспект державотворчих процесів у законодавчих актах доби Директорії УНР. *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2018. № 1.2. С. 43–50. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/history/article/download/402/364> (дата звернення: 22.12.2024).

20. Демченко М. Реалізація проблемного навчання в сучасній школі. *Культурні практики як чинник соціокультурної модернізації сучасного українського суспільства*. 2015. С. 211–214. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5697/1/Demchenko.pdf> (дата звернення: 22.02.2025).

21. Журба Л. В. Проблемне навчання історії: методичні рекомендації. *Дослідження і розвідки з всесвітньої історії і правознавства* : зб. наук. праць / гол. ред. О. І. Кожухар. Кривий Ріг, 2014. Вип. 12. С. 113–125. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/10013> (дата звернення: 15.03.2025).

22. Звонарьова Л. Використання історичних фактів за допомогою візуалізації. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2024. № 9. С. 125–133. URL: http://obrii.org.ua/usec/storage/conference/zb_vol9_2024.pdf#page=125 (дата звернення: 12.03.2025).

23. Іващенко В. Нормативно-правова база податкової політики Директорії УНР (грудень 1918 – листопад 1920 рр.). *Гуржіївські історичні читання*. 2011. Вип. 4. С. 239–240. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I

[MAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/gurit_2011_4_109.pdf](#) .

(дата звернення: 15.01.2025).

24. Іващенко В. Податкова політика Директорії в українському селі (вересень 1918 – листопад 1920 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського*. 2010. Вип. 18. С. 93–96.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I_MAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzvdpu_ist_2010_18_21.pdf (дата звернення: 15.01.2025).

25. Ігнатенко Н. Методика застосування технології проблемного навчання при вивченні історії в школі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 2. С. 81–83

26. Кишакевич Л. Ю. Історико-правові засади реалізації фінансово-економічної політики в Західноукраїнській народній республіці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 14–23. URL:

https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/526/1/%D0%AE%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B2%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2_2013.pdf (дата звернення: 11.01.2025).

27. Лазор О. Формування системи місцевих органів державної адміністрації та самоврядування на Поділлі в добу Директорії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. № 3. С. 24–30. URL:

https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/3_2023.pdf#page=30 (дата звернення: 21.01.2025).

28. Литвин М. Геополітичний простір ЗУНР та її зовнішньополітичні орієнтири. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2008. Вип. 17. С. 106–115. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I

[MAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Uks_2008_17_16.pdf](#)

(дата звернення: 24.03.2025).

29. Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920. Нью-Йорк, 1976. С. 62–63.

30. Малієнко Ю. Б. Дослідницька діяльність старшокласників на уроках історії. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2011. 7 с. URL: <http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/3796> (дата звернення: 24.03.2025).

31. Мартинець Л. Проектна діяльність у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 3 (34). С. 10–13. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I_MAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Otros_2015_3_4.pdf (дата звернення: 24.03.2025).

32. Марчук М. Освітня складова політики Західно-Української Народної Республіки. *Галичина*. 2014. Вип. 25-26. С. 145–148. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I_MAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nikp_2014_25-26_17.pdf (дата звернення: 22.01.2025).

33. Мороз І. Дослідницька компетентність учнів: сутність та особливості формування на уроках історії. *Компетентнісний підхід в освіті та його філософсько-педагогічне осмислення*. 2021. С. 137–140. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725954/1/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7_I_hist-phil-edu-2021-137-140.pdf (дата звернення: 22.03.2025).

34. Мороз П., Мороз І. Дослідницька діяльність учнів з історії в школі: концептуальні засади та практичні аспекти впровадження. *Proces edukacyjny w czasie wojny i powojennej odbudowy Ukrainy z integracją ze wspólnotą europejską: monografia*/Instytut Pedagogiki NANP Ukrainy; red. O. Topuzov, M. Holovko, Z.

Sharlovych, K. Ladonia, 2024. С. 119–140. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744707/>. (дата звернення: 22.03.2025).

35. Мороз П.В., Мороз І.В. Формування дослідницької компетентності засобами сучасного шкільного підручника історії. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. Вип. 24. С. 141–162.

36. Павленко В. Методи проблемного навчання. *Нові технології навчання*. 2014. Вип. 81. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/13197/1/1.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).

37. Павленко В. Проблемне навчання: становлення, сутність, перспективи. *Цілі та результати освітніх реформ: українсько-польський діалог*: матер. Міжнар.наук-прак.конф., 15-16 травня 2013. С. 126–134. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12538/1/11.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).

38. Сергієнко Т. І. Інформаційні технології в освіті. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 121–126.

39. Тимченко Р. Земельна реформа ЗУНР (ЗОУНР) 1919 р. *Український історичний збірник*. 2012. Вип. 15. С. 105–118. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/101048/11-Timchenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 22.01.2025).

40. Тимченко Р. Соціально-економічна політика ЗУНР (ЗОУНР). *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр.* 2012. Вип. 8. С. 164–175. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pviu_2012_8_9.pdf (дата звернення: 24.01.2025).

41. Тищик Б. Західно Українська Народна республіка (1918 1923). *Історія держави і права*. Львів: Тріада-плюс, 2004 392 с.

42. Цуркан Т., Красій Н. Шлях до успіху особистості – через проблемне навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. Вип. 10. С. 313–318. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I

[MAGE FILE DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pednauk_2015_10_41.pdf](#)

(дата звернення: 24.03.2025).

43. Швардак М.В. Проблемне навчання в умовах сучасної школи. *Фізико-математична освіта*: науковий журнал. 2017. Вип. 1(11). С. 124–127.

44. Янц Н. Становлення та розвиток ідеї проблемного навчання у педагогічній теорії. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені ГС Сковороди. 2007. Вип. 26. С. 149–155

IV. Навчальні програми і підручники

45. Вербицька П., Волошенюк О. Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. 2018. 224 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1366-gromadyan-osvita-verbicka-10-klas.html> (дата звернення: 14.03.2025).

46. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. 22 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення: 14.03.2025).

47. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 16.03.2025).

48. Струкевич О. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. 2018. 240 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1376-istoriya-ukrainy-strukevich-11-klas.html> (дата звернення: 15.03.2025).

V. Навчально-методичні матеріали

49. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання. *Порадник молодого вчителя історії*. Харків, 2008. 159 с.

50. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст). Київ, 2014. 48 с. URL: <https://www.ippo.if.ua/predmety/vrobota/media/files/Nacionalna%20ideya%20%D0%B2%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%96%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B0.pdf> (дата звернення: 22.03.2025).

51. Бондарук І. П. Формування критичного мислення учнів у процесі навчання історії: навчально-методичний посібник. Біла Церква: КОІПОПК, 2013. 107 с.

52. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7-8. С. 27–39.

53. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. URL: https://eduknigi.com/ped_view.php?id=148 (дата звернення: 18.02.2025).

54. Як і коли застосовувати проблемне навчання (Problem-Based Learning). *Нова українська школа*. 26 березня 2018. URL: <https://nus.org.ua/2018/03/26/yak-i-koly-zastosovuvaty-problemne-navchannya-problem-based-learning/> (дата звернення: 17.03.2025).

VI. Матеріали конференцій

55. Бойко І. Здобутки і уроки Західно-Української Народної Республіки. *Тенденції і перспективи розвитку інститутів права та держави* : зб. тез доп. Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція», [м. Київ, 19 квіт. 2018 р.] ; Матеріали І Всеукраїнських наукових читань пам'яті академіка С. Дністрянського «Західноукраїнська Народна Республіка – П'ємонт українського державотворення», [м. Тернопіль, 13-14 квіт. 2018 р.]. Київ-Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 154–158. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31172/1/154.PDF> (дата звернення: 18.01.2025).

56. Бричка А., Старжець В. Сучасні підходи до формування критичного мислення старшокласників на уроках історії України. *Актуальні питання та перспективи інноваційного розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції* : зб. тез доповідей учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 14 листоп. 2024 р.) / Міжнар. економ.-гуманіт. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука. Рівне : МEGУ, 2024. Ч І. С. 89–92. URL: <http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/5220> (дата звернення: 15.03.2025).

57. Герасимчук О.М. Типи навчальних проблемних ситуацій на уроках історії. *Матеріали науково-практичної конференції «Четверті Фльорівські читання»*. Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2015. С. 83–86. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3618> (дата звернення: 18.03.2025).

58. Гриценяк І. Державотворення ЗУНР: здобутки і прорахунки. *Тенденції і перспективи розвитку інститутів права та держави*: зб. тез доп. Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція», [м. Київ, 19 квіт. 2018 р.] ; Матеріали I Всеукраїнських наукових читань пам'яті академіка С. Дністрянського «Західноукраїнська Народна Республіка – П'ємонт українського державотворення», [м. Тернопіль, 13-14 квіт. 2018 р.]. Київ-Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 181–184. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31180/1/181.PDF> (дата звернення: 18.01.2025).

59. Долганов П. Євреї в спектрі економічної політики ЗУНР. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту»* (м. Житомир, 22-23 жовтня 2010 р.): збірник наукових праць. Дніпропетровськ: Вид-во Центр «Ткума», 2011. С. 127–132. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dolhanov_Petro/Yevrei_v_spektri_ekonomichnoi_polityky_ZUNR.pdf (дата звернення: 12.01.2025).

60. Карпенко В. Сучасна шкільна історична освіта, як засіб формування національної ідеї. *Проблеми цивілізаційної суб'єктності України: місія науки і освіти* : матеріали Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2022 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 389–391. URL: https://iod.gov.ua/content/events/37/vseukrayinska-mizhgaluzeva--naukovo-praktichna-onlayn-konferenciya-problemi-civilizaciynoi-subyektnosti-ukrayini--misiya-nauki-i-osviti_publications.pdf#page=389 (дата звернення: 28.03.2025).

61. Любченко В. Візуалізація інформації на уроках історії. *Концепції, реалії та нові стратегії у сфері викладання історико-правознавчих дисциплін*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Луцьк, Україна, 10 червня 2020 року). Луцьк: Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 122–127. URL: <http://surl.li/rpybxv> (дата звернення: 21.03.2025).

62. Магдяк Т., Юркевич Г. Особливості функціонування фінансової системи ЗУНР. *Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку економіки України* : Зб. наук. праць за матер. Всеукр. студ. наук.-практ. конф., (м. Чортків, 14–15 лист. 2019 р.). Чортків, ТНЕУ, 2019. С. 212–214. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/2019-Zbirnik-stud-Verstka.pdf#page=212> (дата звернення: 21.02.2025).

63. Маренюк К. Проблемне навчання на уроках історії. *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 1–2 травня 2020 року). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020. Ч. II. С. 60–63. URL: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/6560/document.pdf#page=60> (дата звернення: 21.02.2025).

64. Патійчук В., Ткачук Н. Проблемна ситуація як основний елемент проблемного навчання. *The XIV International Science Conference «Theoretical foundations in practice and science»*, December 21 – 24, 2021, Bilbao, Spain. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2021/12/THEORETICAL->

[FOUNDATIONS-IN-PRACTICE-AND-SCIENCE.pdf#page=160](#) (дата звернення: 23.02.2025).

65. Ухач В. «Найголовніша жура нашої влади»: земельна реформа у державотворенні ЗУНР (ЗОУНР). *Тенденції і перспективи розвитку інститутів права та держави* : зб. тез доп. Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція», [м. Київ, 19 квіт. 2018 р.] ; Матеріали I Всеукраїнських наукових читань пам'яті академіка С. Дністрянського «Західноукраїнська Народна Республіка – П'ємонт українського державотворення», [м. Тернопіль, 13-14 квіт. 2018 р.]. Київ-Тернопіль: THEU, 2018. С. 285–288. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31212/1/285.PDF> (дата звернення: 14.01.2025).

VI. Енциклопедичні і довідкові матеріали

66. Словник іншомовних слів / За ред. О. І. Мельничука. Київ: УРЕ, 1977. 776 с.

VII. Автореферати дисертацій і дисертації

67. Кобилецький М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918-1923 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Львів, 1998. 20 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/1998/98kmmmdmd.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 24.12.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Складові дослідницької компетентності (за П. Мороз та І. Мороз)

Компонент	Складники
Мотиваційно-ціннісний	Ставлення учня до процесу пізнання та ціннісні орієнтири щодо дослідницької діяльності. Мотивація є рушієм особистісного розвитку учня, стимулом до участі у дослідженнях, а також основою формування дослідницької компетентності.
Інтелектуально-евристичний	Уміння, необхідні на початкових етапах дослідження: формулювання проблем, генерування ідей, висування гіпотез, вибір шляхів для їх перевірки, уточнення та формулювання історичних понять.
Практично-пошуковий	Поєднання вмінь обробляти інформацію та здійснювати дослідження, зокрема: 1) аналіз історичних фактів, явищ, діяльності історичних діячів; 2) робота з джерелами; 3) встановлення причинно-наслідкових зв'язків; 4) структурування матеріалу; 5) самооцінка результатів та корекція дій.
Комунікативно-презентаційний	Уміння подати результати дослідження, зокрема: 1) структурування та узагальнення інформації; 2) обґрунтування знань; 3) формулювання висновків; 4) захист власної позиції; 5) інтеграція знань у різні дискурси.
Рефлексивний	Здатність учня оцінювати процес і результати своєї та колективної діяльності, а саме: 1) усвідомлення рівня власних дослідницьких здібностей; 2) самооцінка досягнень, виявлення позитивних і негативних моментів; 3) порівняння результатів із запланованими цілями.

Джерело: [34, с. 122].

10 клас

Тема: «Юридичні основи соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР: аналіз законодавства і практики його втілення»

Мета:

Навчальна:

- Розширити знання учнів про законодавчі акти, що регулювали аграрну, трудову та економічну політику обох урядів. /інформаційна
- Ознайомити з конкретними прикладами нормативно-правових актів обох урядів./ хронологічна
- Сформувати уявлення про спільне та відмінне в законодавстві УНР і ЗУНР. /інформаційна
- Формувати вміння аналізувати історичні джерела (закони, декрети, розпорядження) в контексті доби ./логічна
- Формувати навички роботи з візуальними джерелами (схеми, карти) ./просторова

Розвивальна:

- Розвивати вміння критично осмислювати соціально-економічні рішення урядів у контексті історичних реалій ./логічна
- Розвивати навички дослідницької діяльності (опрацювання джерел). /логічна
- Розвивати вміння визначати причинно-наслідкові зв'язки між політичними рішеннями та соціальними наслідками. /логічна

- Розвивати навички узагальнення матеріалу з теми шляхом створення візуальних узагальнень (інтелект-карта, хмарка слів)/просторова
- Розвивати вміння презентувати результати своєї роботи в усній або візуальній формі./аксіологічна
- Удосконалювати вміння формулювати висновки на основі історичних джерел. /логічна

Виховна:

- Виховувати інтерес до правової культури та державного управління в історичному контексті.
- Виховувати почуття гордості за спроби українців утвердити соціальну справедливість у складних умовах боротьби за незалежність.
- Виховувати самостійність, відповідальність і повагу до колективної праці через участь у проєктній діяльності.
- Формувати усвідомлення важливості збереження історичної пам'яті про правові та соціальні ініціативи періоду УНР і ЗУНР.
- Виховувати толерантне ставлення до різних поглядів у дискусійних питаннях історії.

Форма: практичне заняття

Тип уроку: узагальнення і систематизації знань

Обладнання: законодавчі джерела, роздатковий матеріал, атлас з історії України, аркуші паперу для виконання візуальних завдань, кольорові маркери, підручник О. Струкевича, мультимедійні засоби.

Основні дати: 4 квітня 1919 р, 13 листопада 1918 р, 15 лютого 1919 р, 28 січня 1919 р, 26 грудня 1918 р, 14 квітня 1919 р, 13 лютого 1919 р.

План уроку

1. Розгляд основних законодавчих документів, які регулювали соціально-економічну політику Директорії УНР та уряду ЗУНР.
2. Аналіз практики втілення цих законів і оцінка їхнього впливу на суспільство і економіку.
3. Порівняння підходів Директорії УНР і уряду ЗУНР у здійсненні соціально-економічних реформ.

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		

				
7 хв	II. Мотиваційний етап	<i>Які труднощі можуть виникнути у нової влади після повалення попереднього устрою?</i> <i>Що, на вашу думку, є першочерговими завданнями для</i>		Інформаційна Логічна

*нового уряду після здобуття
незалежності?*

Простор
ова

20 хв

III.
Відтворення та
узагальнення
понять і
засвоєння
відповідної їм
системи знань.

https://constituanta.blogspot.com/2012/09/19_4241.html

№ 203
ЗАКОН УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ
ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ В ОБІГ ГРИВЕНЬ
ТА КАРБОВАНЦІВ

4 квітня 1919 р.

Українська Національна Рада постановила:

§ 1

В Західній Области Української Народної Республіки впроваджує ся законний обіг гривень, які на рівні з обов'язуючою даліше короною валютою будуть на будуче становити спільний і одновартний середник влат і виплат.

§ 2

Рівночасно з гривнями набувають рівну з ними обігову силу на згаданий в § 1 сього закона території, видані державною скарбницею Української Народної Республіки, карбованці.

§ 3

Одна гривня рівняє ся що до своєї обігової вартости одній короні, а один карбованець, двом гривням або двом коронам.

§ 4

З днем оповіщення сього закона обов'язані всі державні і автономічні уряди, інституції і приватні особи приймати при виплатах і виплатах на рівні з коронами гривні і карбованці.

332 • Західно-Українська Народна Республіка 1918—1923

§ 5

Обнижуване вартости гривень або карбованців в який небудь спосіб буде каране адміністраційними властями, арештом до двох літ і карою грошевою до 100 000 К.

Ся постанова не ухилює одвічальности після карного закона.

§ 6

Відмова прийнятя гривень або карбованців, як середника влат і виплат буде карана адміністраційними властями арештом до 6 місяців і грошевою карою до 50 000 гривень.

§ 7

Отсей закон входить в жите з днем оповіщення, а його переведенє поручає ся Державному Секретареви скарбових справ.

За Виділ Української Національної Ради:
д-р Горбачевський, в. р. д-р Петрушевич, в. р.

<https://constituanta.blogspot.com/2012/08/19.html>

Обведіть жовтим кольором територію яку контролювала ЗУНР і зеленим кольором територію яку контролювала УНР.

Простор
ова

логічна

ЗАКОН УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ
ПРО ОСНОВИ ШКІЛЬНИЦТВА

13 лютого 1919 р.

§ 1

Всі публичні школи на Західній Області Української Народної Республіки є державні, а учителі державними урядниками. За дозволом верховних шкільних властей можна засновувати приватні школи.

§ 2

Викладна і урядова мова у всіх державних школах є українська. Національним меншостям признає ся право на школу в рідній мові. Близші постанови про школи для національних меншостей вирішить окремий закон.

Том 2 • 221

§ 3

Сей закон входить в жите з днем його оповіщення.

За Виділ Української Національної Ради:
д-р Горбачевський, в. р. д-р Петрушевич, в. р.

Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. — Вип. 3. — Станіслав. — 2 берез. 1919. — С. 10—11.

https://constituanta.blogspot.com/2012/10/19_6518.html

Групова робота (по 2 учні).

Кожна група отримує 1 історичне джерело / уривок із законодавчого акта УНР та ЗУНР

Визначити

Назва документа	Держава (ЗУНР / УНР)	Мета документа	Основні положення

Розгляньте діаграму, яка ілюструє національний склад населення ЗУНР. Проаналізуйте законодавчі акти ЗУНР, які стосувалися врегулювання відносин

**ЗЕМЕЛЬНИЙ ЗАКОН
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ**

*14 квітня 1919 р.**

Українська Національна Рада постановила:

§ 1

В межах Західної Области Української Народньої Респуб-
лики вивласнюється без огляду на культуру:

1) всі посілости, що є вилучені з громадської звязи
і становлять по думці закона з 12 серпня 1866 р. ч. 20 В. з. кр.
двірські обшари, разом з прилученими до них рустикальними
грунтами, о скільки ті посілости не перейшли на основі
законних титулів дійсно в руки дрібних рільников;

2) монастирські, церковні, єпископські, ерекціональні
і фундаційні землі;

3) всі посілости, що їх дотеперішні власники набули
виключно в цілі спекуляції;

4) земельні посілости, що своїм простором перевищують
найвисшу границю індивідуального права посідання землі. Сю
границю означить окремий закон.

§ 2

Право доживотного ужитковання на вивласнених посі-
лостях, о скільки воно не становить забезпечення служби
дотичної посілости, гасне.

Право користування ерекціональними землями, прислу-
гуюче духовникам, управильнить окремий закон.

<https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1919.html>

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n001030-0-18#Text>

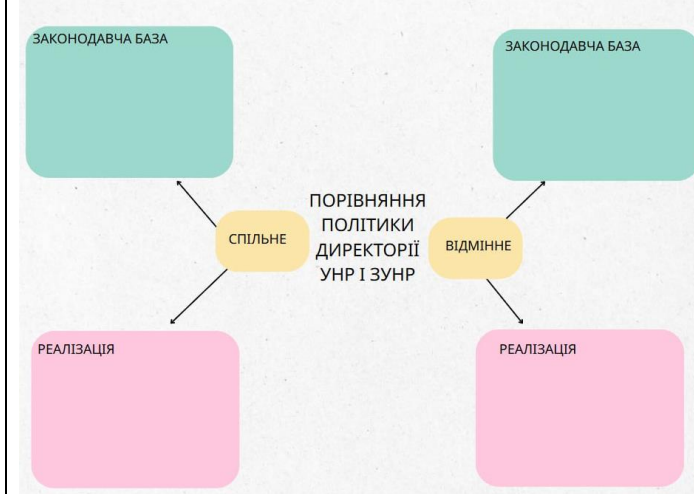
українців з національними меншинами.

Логічна

			<i>Алфавітний мозковий штурм</i> групова робота Запишіть на аркуші український алфавіт у стовпчик – від А до Я. Доберіть до кожної літери алфавіту одне або кілька ключових слів (термін, подія, діяч, закон, поняття тощо), які стосуються соціально-економічної політики Директорії УНР та уряду ЗУНР.	
10 хв	IV. Узагальнення та систематизація основних теоретичних		<i>Створіть інтелект-карту на тему:</i> Порівняння політики Директорії УНР і ЗУНР	

положень і
відповідних
ідей науки.

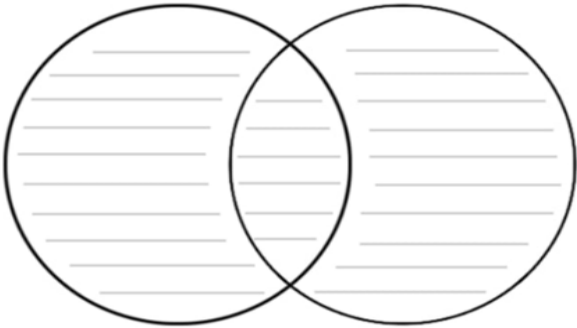

Логічна

«Подібне й відмінне в політиці Директорії та ЗУНР»

У відповідні кола Вена внесіть конкретні приклади позитивних і негативних наслідків для кожного уряду.

У зоні перетину запишіть спільні проблеми, що заважали реалізації політики.

			 <i>Дискусія</i> «Чия соціально-економічна політика була ефективнішою: Директорії УНР чи уряду ЗУНР?»» https://naurok.com.ua/test/join?gamecode=8271507	
3 хв	V. Висновки	Узагальнюючи вивчене, можемо зробити висновок, що соціально-економічна політика українських урядів 1918–1920		

		років — Директорії УНР та уряду ЗУНР — ґрунтувалася на прагненні здійснити справедливі та прогресивні реформи, закріплені в законодавчих актах. Законодавчі ініціативи охоплювали аграрну, економічну, трудову, соціальну політику та сферу освіти. Особливу увагу приділяли розв’язанню соціальних проблем — регулюванню трудових відносин, покращенню умов життя, а також забезпеченню доступу до шкільної освіти в українському мовному та культурному контексті. Проте реалізація реформ значно ускладнювалася не лише внутрішніми проблемами (нестабільність, брак ресурсів, адміністративні труднощі), а й потужним впливом зовнішніх чинників: воєнними діями, дипломатичним тиском з боку іноземних держав, що істотно підривали стабільність молодих держав. Цей досвід яскраво показує, що наявність прогресивних ідей і законодавства ще не гарантує ефективності — необхідна стабільність,		
--	--	---	--	--

		політична підтримка, міжнародне визнання і реальні механізми втілення задуманого.		
2 хв	VI. Домашнє завдання		опрацювати параграфи 8-12 підручника для підготовки до тематичного оцінювання	